ÅRSSKRIFT 1980

13. ÅRGANG

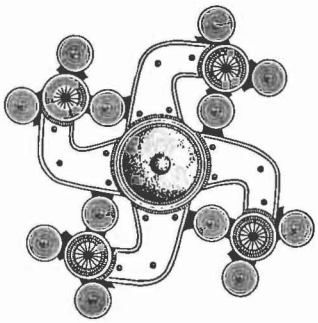

Historisk-topografisk Selskab for Gladsaxe Kommune

Udgivet af Historisk-topografisk Selskab
for Gladsaxe Kommune

Formand:
Afdelingsbibliotekar Ebbe Fels, Bondehavevej 146, 2880 Bagsværd

Historisk-topografisk Selskab for Gladsaxe Kommune
retter herved en tak til vore skribenter
og til Gladsaxe Kommune for økonomisk støtte.

P.B.V.
Ebbe Fels

Omslagsbillede:
Kort over Gladsaxe og Herlev Sogne ca. 1850

REDAKTION
Gudrun Gram-Hanssen, Karen de Linde og Johan Lange
Redaktionsadresse: Lyngparken 7, 2800 Lyngby

Trykt hos Poul Kristensen, Herning, 1980

Indhold

Det kommunale fattigvæsen
i Gladsaxe indtil 1891
Af Harald Jørgensen 5

En Gravhøj i Gladsaxe
Af C. L. Vebæk 43

Personalia 63

Selskabets publikationer 64

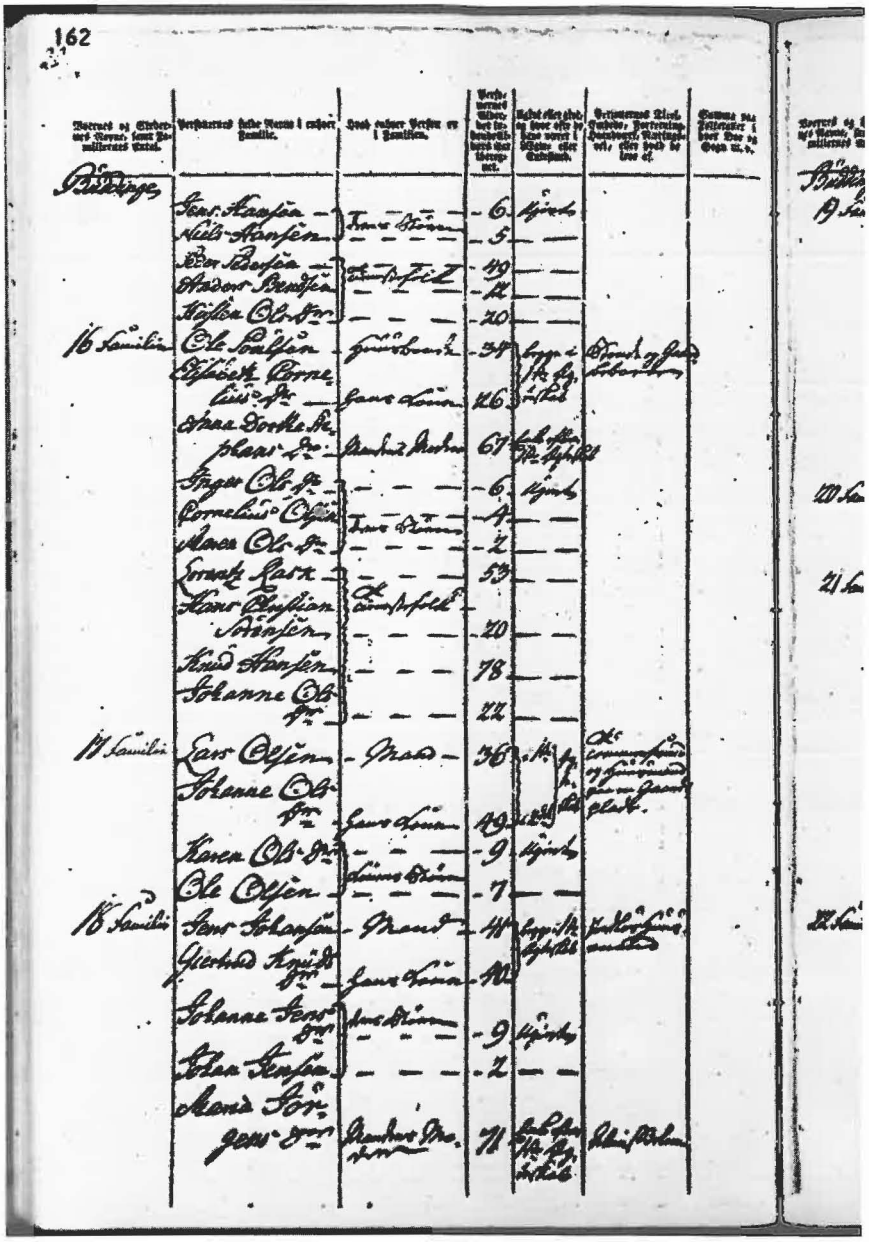

En side af Folketællingslisten 1801

Det kommunale fattigvæsen i Gladsaxe indtil 1891

Af Harald Jørgensen

Indledning

Som baggrund for den efterfølgende skildring af det offentlige fattigvæsens organisation og virkeform i årene forud for 1891 i Gladsaxe kan det være rimeligt at give en kort karakteristik af befolkningsudviklingen i almindelighed og af den sociale sammensætning.

Indtil 1909 udgjorde de to sogne, Gladsaxe og Herlev, eet pastorat og kom som følge heraf til at danne eet fattigdistrikt og senere een landkommune. Hvor intet andet bemærkes, anvendes Gladsaxe som betegnelse for hele distriktet. Gladsaxe sogn var hovedsognet, og her boede sognepræsten. Sognet deltes i øvrigt i 4 distrikter eller landsbyer, nemlig Gladsaxe kirkeby, Mørkhøj (i den ældste periode kaldet Mørkøje), Buddinge og Bagsværd. Annekssognet Herlev faldt i 2 distrikter, nemlig Herlev og Hjortespring.

Gladsaxe var i hele den her behandlede periode et typisk landsogn bestående af en række selvstændige gårde og huse med eller uden jordtilliggende. Der fandtes kun få større gårde, og befolkningen fik i hovedsagen sit udkomme ved at dyrke jorden. De personer, der ikke ejede selvstændigt brug (jordløse husmænd, inderster – personer der boede i huse, der hørte til en bondegård – og arbejdsmænd) har nok i en vis udstrækning tjent til livets ophold ved at gå på arbejde hos bønderne, men de har også fundet beskæftigelse ved tørvegravning og skovbrug. Der fandtes nemlig i området betydelige mose- og skovarealer. Fra gammel tid havde Gladsaxe også en del håndværkere, der formodentlig i første række har arbejdet for det lokale marked. Overskudsproduktionen fra landbrug og moser er sandsynligvis afsat på det nære københavnske marked. Afstanden hertil var jo ikke uoverkommelig, men i det væsentlige har lokalsamfundet hvilet i sig selv. Først efter år 1900 tog den udvikling for alvor fart, der i løbet af et par menneskealdre totalt skulle ændre det gamle landbosamfund.

Kort efter år 1800 besluttede regeringen, at alt folket skulle skrives i mandtal. Der var da gået ca. 14 år, siden man sidst havde gennemført en almindelig folketælling. Den nye tælling fandt sted 1. februar 1801, og

denne tælling er en værdifuld kilde til belysning af de sociale forhold i Gladsaxe ved århundredets begyndelse.[1]

I Gladsaxe var det sognepræsten Jens Winther Bentzon (1743-1823), der havde ansvaret for tællingens gennemførelse, og vi kan i dag glæde os over de meget omhyggelige og smukt førte skemaer. Præsten var færdig med sit arbejde 10. februar 1801, og skemaerne indsendtes herefter til provst Høegh i Gentofte, som efterregnede sammentællingerne og gav dem sin godkendelse 18. marts 1801. Herefter afleveredes materialet til rentekammerets statistiske afdeling.

I tællingen er personerne opført i familier, og der indledes med familiens overhoved, som regel en mandsperson. Herefter følger kone og eventuelle børn, og til sidst noteres tjenestefolk og eventuelle logerende. Om de enkelte personer oplyses alder, gift eller ugift, næringsvej, eller hvad man ellers levede af, fx. pension, fattigunderstøttelse m.m.

Tællingen viser, at der i Gladsaxe sogn var ialt 224 familier omfattende 1102 personer. Fordelt på de 4 landsbyer ser tællingen således ud:

Gladsaxe kirkeby	– 48 familier (258 personer)
Mørkhøj	– 24 familier (143 personer)
Bagsværd	– 75 familier (317 personer)
Buddinge	– 77 familier (384 personer)

I annekssognet Herlev gav tællingen følgende resultat:

Herlev	– 58 familier (282 personer)
Hjortespring	– 35 familier (179 personer)

Ialt havde pastor Bentzon således 1563 sjæle at tage vare på.

Ser vi lidt nærmere på de personer, der boede i Gladsaxe i 1801, finder vi i kirkebyen først og fremmest sognepræsten, hans unge kone (31 år) samt præstens 8 børn i alderen fra 24 til 2 år. Præsten havde desuden en avlskarl, og præstekonen herskede over en stuepige, en kokkepige og en såkaldt »lillepige«. I Gladsaxe boede også degnen Nic. Peter Lorenzen (43 år) med kone, en 5-årig søn samt en karl og en pige. En af bønderne i kirkebyen fungerede som lægdsmand. I Mørkhøj boede sognefogeden, medens skemaet fra Bagsværd indledes med den 72-årige ugifte kaptajn og pensionist Frederik Häuser, som på listen anføres som »1ste familie«. Muligvis har han boet hos familie nr. 2, gårdmand Jens Børgesen. I samme landsby finder man også pensionisten, tidligere hofskytte Ole Nic. Hansen. I

Bagsværd lå sognets eneste kro, som på det tidspunkt ejedes af kromand og gårdejer Jens Chr. Andersen, der havde kone og 4 børn. På kroen boede desuden 7 tjenestefolk, udover disse var en bryggersvend og en husmand ligeledes beskæftiget på kroen. Endelig er på listerne fra Bagsværd anført den 71-årige skoleholder Peder Jochumsen Svitser og hans 19-årige tjenestepige. Også i Buddinge finder man en skoleholder (Jacob Møeballe), og blandt de større gårde omtales vognmand Andreas Hansens gård og brygger Bennikes, der bestyres af forvaltere. Formodentlig har det været københavnere, der har ejet disse to gårde. I Herlev by nævnes endnu en skoleholder (Mads Binneballe) og i Hjortespring husholdersken Baurmann, der havde opsyn med »hr. Wiums gård«. At dømme efter listen var der flere større gårde i denne by. Hos gårdmand Hans Andersen havde man en særlig huslærer for hjemmets 3 børn, og hos Jens Nic. Foss, der anføres som gårdbeboer, er optegnet en særlig husjomfru.

Til belysning af de sociale forhold er udarbejdet følgende oversigt, hvori familieoverhovederne er fordelt på forskellige grupper. Der knytter sig dog en vis usikkerhed til de enkelte talstørrelser.

Den sociale gruppering i Gladsaxe 1801

	Gladsaxe	Mørkhøj	Bagsværd	Buddinge	Herlev	Hjortespring
Gårdejere	16	7	10	19	18	11
Gårdbestyrere	2	1	0	2	0	0
Husmænd m. jord	3	1	7	9	12	18
Jordløse husmænd	10	10	19	24	19	0
Inderster	3	2	4	7	4	4
Husmænd og håndværkere	5	1	7	6	6	0
Inderster og håndværkere	3	2	4	2	1	1
Arbejdsmænd	0	0	2	0	0	0

Der fandtes således i Gladsaxe i 1801 136 selvstændige jordbrugere fordelt på 86 gårde og 50 husmandssteder. 30 personer opgiver, at de har udøvet et eller andet håndværk. Om det betyder, at de udelukkende har været

Kort over Gladsaxe og Herlev Sogne
ca. 1850

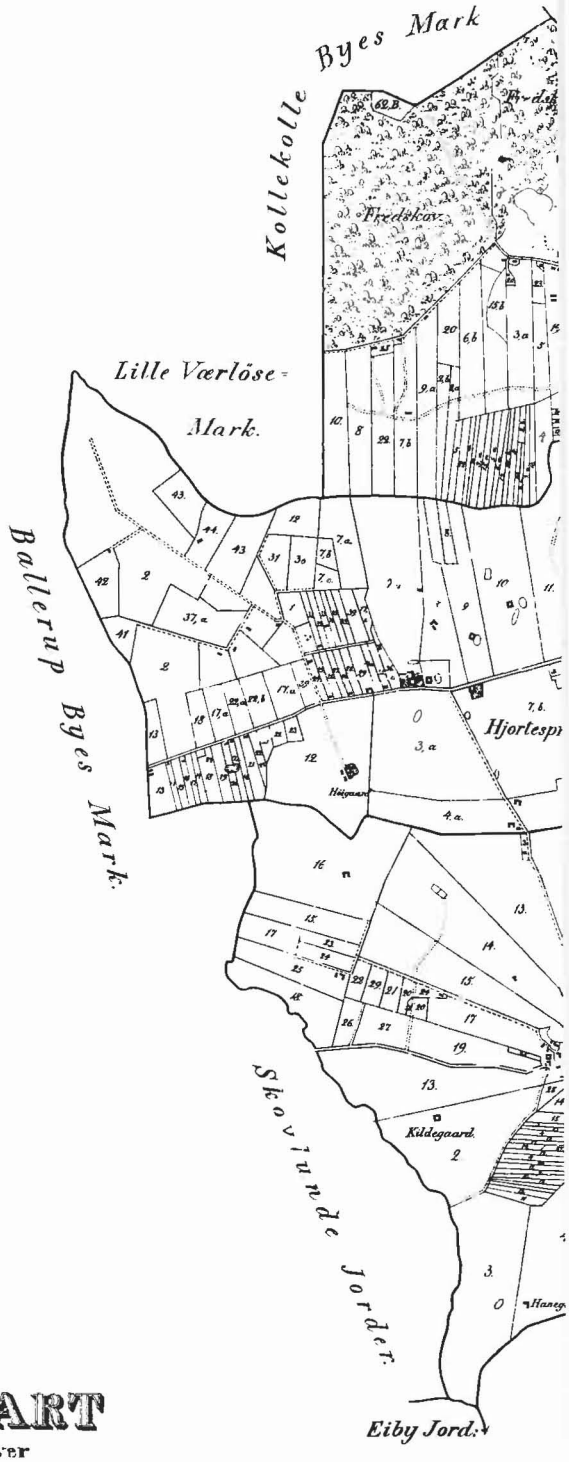

KAART
over
Gladsaxe og Herlöv
Sogues Pastorat.

Udgivet og forfattet af Severin Sterm,
tilforn Proprietair,
Magstrædet № 30, 2d Sal over Gaarden
i Kiöbenhavn

beskæftiget hermed, eller om de i større eller mindre udstrækning har haft daglejerarbejde, lader sig ikke oplyse. Håndværkerne var fortrinsvis smede og hjulmænd, men der optræder også skomagere, snedkere, skræddere og vævere. Enkelte af dem har beskæftiget en svend. En del enker og enlige kvinder ernærede sig ved spinderokken eller ved syning. I stillingsrubrikken møder man endelig betegnelsen »almisselem«, men antallet er beskedent, nemlig 13 personer, og det vil vi senere vende tilbage til.

Det ville være interessant at foretage en tilsvarende detailleret gennemgang af de bevarede folketællingslister fra resten af århundredet, men det vil føre for vidt. Dog skal udviklingen karakteriseres i grove træk.

Da kabinetssekretær J.P.Trap i slutningen af 1850erne påbegyndte udsendelsen af sit store topografiske værk om Danmark, indsamlede han hos sognepræsterne en række statistiske oplysninger bl.a. om de sociale forhold i de forskellige sogne. Om Gladsaxe sogn kunne han således meddele, at der foruden enkelte større gårde fandtes ialt 68 gårde, 22 huse med jord og 152 jordløse huse.[2] Indbyggerantallet angives til 1629. I Herlev sogn eksisterede på samme tid 37 gårde, 34 huse med jord og 54 jordløse huse. Indbyggerantallet var her 832. I de forløbne 60 år var antallet af gårde og huse forblevet nogenlunde konstant, medens befolkningstallet var steget med ca. 60 %.

Efter 1860 stagnerede befolkningen, og befolkningstallet gik en kort periode en smule tilbage. I 1870 var det 2365 og i 1880 2289. Da fødselshyppigheden sandsynligvis ikke er faldet væsentligt, må man gå ud fra, at der er foregået en kraftig udvandring fra sognet, formodentlig af personer, der ikke ejede selvstændige brug. Man gætter nok ikke forkert, når man antager, at hovedstadens kraftige økonomiske udvikling i sidste tredjedel af århundredet har suget arbejdskraft til sig, også fra Gladsaxe. Som vi senere skal se, kunne en del af disse »udvandrere« ikke klare sig i hovedstaden, men måtte have hjælp af fattigvæsenet, og Gladsaxe måtte i vid udstrækning refundere disse udgifter, når de pågældende ikke havde boet tilstrækkelig lang tid på deres nye opholdssted, således at de ikke havde erhvervet forsørgelsesret her.

Sammenligner man det antal af gårde og huse, som Trap angiver i 1858, med de oplysninger, som kan uddrages af folketællingerne fra 1880 og 1890, viser disse meget små forskydninger. I 1858 var tallet 115 gårde og 242 huse, i 1880 102 gårde og 289 huse og i 1890 sammenlagt 398 gårde og huse.

I 3.udgave af Trap: Danmark, der udkom i 1908, og som ligeledes byggede på indberetninger fra lokalsamfundet, oplystes det, at 687 perso-

ner havde deres erhverv ved jordbrug, 23 ved gartneri, 259 ved håndværk, 212 ved handel og 252 ved andre erhverv.[3] Det blev ligeledes understreget, at tørveproduktion og skovbrug beskæftigede mange hænder. I Herlev sogn var 454 personer beskæftiget med jordbrug, 5 ved gartneri, 94 ved håndværk, 74 ved handel og 50 ved andre erhverv. Også her spillede tørveproduktion en væsentlig rolle.

Trods udvandringen fra Gladsaxe i århundredets seneste tiår og den begyndende udvikling af de moderne trafikmidler var Gladsaxes karakter af et udpræget landbosamfund ikke væsentligt ændret, og det måtte få afgørende betydning for administrationen af det offentlige fattigvæsen.

Baggrunden for og indholdet af enevældens socialreform 1802-03

Med reformationens indførelse i 1536 og kongemagtens overtagelse af kirkens gods gik forpligtelsen til at komme fattige medborgere til hjælp over til statsmagten.[4] Staten var nok principielt indstillet herpå, men der skulle hengå adskillige menneskealdre, inden man gjorde et virkeligt forsøg på at løse opgaven. Ved det omfattende lovkompleks af 24. sept. 1708 fik man omsider defineret, hvilke persongrupper samfundet havde pligt til at understøtte, og fastslået som princip, at det enkelte sogn skulle tage sig af sine egne fattige. Man undlod imidlertid at stille de fornødne midler til rådighed. Fattigforsørgelsen skulle fortsat baseres på frivillige bidrag fra borgernes side, og det viste sig hurtigt, at de på denne måde indkomne midler ikke slog til. Fattigfolk var derfor nu som før henvist til at tigge, og gennem hele 1700-tallet var betleriet en landeplage. Ingen nok så hårde straffe mod betlerne eller mod de borgere, der trods alle forbud hjalp tiggerne, kunne bringe ondet til ophør.

Helt uden virkning var fattigforordningen af 1708 dog ikke.[5] Her og der fik man oprettet et primitivt lokalt fattigvæsen under ledelse af sognepræsten. Vor viden om de faktiske forhold uden for København og købstæderne er begrænset, og det gælder også Gladsaxe. Henimod århundredets slutning, da en økonomisk opgangstid satte ind, og der i vide kredse opstod interesse for en reformlovgivning på samfundslivets forskellige områder, kom en nyordning af det offentlige fattigvæsen på ny under debat.

En af de mænd, som regeringen inddrog i arbejdet med en ny fattiglov, var den unge hof- og stadsretsassessor J. H. Bärens (1761-1813). Han gik grundigt til værks, idet han anmodede alle sognepræster om at indberette, hvorledes fattigvæsenet var organiseret i deres sogn, og resultatet af indberetningerne offentliggjordes i 1790 i et pompøst værk under titlen

»Efterretning om Fattigvæsenets Tilstand i Dannemark«. Om Gladsaxe[6] gives her følgende oplysninger:

Bønderne ydede hvert år til de fattige 7 skp. rug og 7 skp. byg. Hvis de fattige var så rørige, at de kunne bevæge sig hjemmefra, pålagde man dem en gang om ugen at gå rundt til de forskellige bønder og få kosten på gården. Det var det, man senere kaldte »at gå på omgang«. Var de permanent sengeliggende, har de formodentlig fået deres kornration bragt. De bønder, der ydede kost in natura, fik afslag i kornafleveringen. Man ydede også kontante almisser. Den højeste var 2 rdl. årlig, den laveste 64 sk. Fattigkassen havde en årlig indtægt af 26 rdl., hvoraf de såkaldte »tavlepenge«, der indsamledes i kirken, udgjorde 12 rdl. Resten indkom ved en årlig ligning samt ved gaver og kollekter. Antallet af almissenydende opgjorde man til 12 personer, hvoraf een var krøbling. De andre har nok været gamle mennesker. Da folketallet i 1790 var 1049 personer, udgjorde de fattigunderstøttede altså lidt over 1 % af befolkningen.

Disse oplysninger kan sammenholdes med, hvad der kan uddrages af folketællingslisten fra 1801. Antallet af almissenydende var nu steget til 13 personer, idet dog understøttelsen til en enkelt refunderedes af fattigdirektionen i København. Af de 12 registrerede almisselemmer var 8 kvinder og 3 mænd. Desuden var der et 2-årigt barn, der var sat i pleje hos en jordløs husmand. Af de voksne fattige var 9 over 70 år, en enkelt kvinde over 80, hvilket var meget sjældent på det tidspunkt. Vi får intet at vide om forsørgelsesmåden eller om årsagen til trangen. Men man kan gætte på, at de pågældende på grund af alder og hermed følgende skrøbelighed ikke har været i stand til at skaffe sig det fornødne til livets ophold. Oplysningerne fra 1790 og 1801 giver sammenlagt et indtryk af den offentlige forsorgs yderst beskedne omfang på dette tidspunkt. En reform må nok siges at have været nødvendig.

I første omgang blev det københavnske fattigvæsen reformeret. Det skete i 1799, og den ovenfor citerede J. H. Bärens havde i høj grad æren herfor. Efter århundredskiftet tog man fat på problemerne omkring fattigvæsenet uden for København.

To fremtrædende lokale embedsmænd, nemlig amtmand Poul Chr. Stemann (1764-1855) i Sorø og pastor Eiler Hammond (1757-1822) i Brøndbyerne indgav forskellige forslag til kancelliet.[7] Deres initiativ fremkaldte fattigforordningen af 11. juni 1802, som foreløbig skulle afprøves i landdistrikterne på Sjælland, og som året efter blev udstrakt til at gælde samtlige sogne i kongeriget. I realiteten udgjorde disse to forordninger sammen med en selvstændig lov for købstæderne grundlaget for administrationen af

det offentlige fattigvæsen frem til fattigloven af 9. april 1891. Lovene 1802-03 er blevet kaldt »enevældens socialreform«.

I flere henseender byggede de nye love på gammel praksis, men de indeholdt også adskillige nydannelser. Landet inddeltes i fattigdistrikter, der faldt sammen med de eksisterende pastorater. Inden for distriktet pålagdes det sognepræsten med assistance af udpegede sognebeboere at administrere fattigvæsenet. Distriktet var forpligtet til at forsørge egne fattige. Hermed tænkte man i første række på de personer, der var født og opvokset i distriktet, og altså hjemmehørende her, men også sådanne, der havde opholdt sig i distriktet i mindst 3 år og ernæret sig på lovlig vis, var forsørgelsesberettigede. Ikke-forsørgelsesberettigede i distriktet kunne også ydes hjælp, men i så fald skulle denne refunderes af hjemstedskommunen.

De fattige inddeltes i 3 klasser. Til 1. klasse henregnedes alle gamle, syge og svækkede, hvis tilstand var således, at de i realiteten intet kunne bidrage til deres underhold. Til 2. klasse henførtes fader- og moderløse børn eller børn, hvis forældres forstand, helbred eller moralske sæder var således, at man ikke kunne betro dem barnets opdragelse. 3. klasse omfattede familier eller enkeltpersoner, som af den ene eller anden grund ikke kunne skaffe sig det fornødne til livets nødtørftige opretholdelse, men som dog var i stand til at tjene noget ved eget arbejde. Samtlige disse personer opførtes på den årlige forsørgelsesplan og betragtedes som faste almissenydende. Herudover fik distriktet pålæg om at komme sådanne personer til hjælp, der kom i en akut nød, fx. ved indtruffen sygdom, ulykkestilfælde, midlertidig arbejdsløshed o.lign.

Det afgørende nye ved forordningerne af 1802-03 var imidlertid, at det pålagdes distriktet at sørge for, at de fornødne midler blev fremskaffet, således at samtlige trængende kunne få hjælp. Man skulle begynde med at fastslå det virkelige behov for hjælp, og når det var defineret, skulle man ved en skatteudskrivning på distriktets beboere sørge for, at de fornødne ressourcer blev bragt til veje. Fremtidens fattigunderstøttelser skulle ikke afhænge af, hvad befolkningen frivilligt ville yde.

Enevældens socialreform åbnede mulighed for, at en større gruppe af personer end hidtil kunne få hjælp af det offentlige, når egne kræfter ikke længere slog til. Hjælpen bestod ikke blot i tildeling af dagligt brød og tag over hovedet, men fattigvæsenet trådte også til i tilfælde af sygdom og død. Til gengæld måtte den person, der henvendte sig til fattigvæsenet, opgive en del af sin personlige frihed. Han måtte først og fremmest underkaste sig myndighedernes suveræne skøn over, hvad han behøvede af hjælp, og

hvorledes den blev ydet. Det blev et gennemgående træk ved fattigforsørgelsen gennem hele 1800-tallet, at understøttelsen blev meget karrigt beregnet. De personer, der fastsatte understøttelsens omfang, var de samme, som gennem deres skat skulle betale, hvad det kostede, og det påvirkede deres afgørelse. En anden svaghed ved systemet var reglerne om erhvervelse af forsørgelsesret. Der er mange eksempler på, at risikoen for, at man måske i fremtiden skulle komme til at yde en familie fattighjælp, medførte, at man brugte alle mulige kneb for at få en sådan familie fjernet fra distriktet, medens tid var. Denne fremgangsmåde måtte i utallige tilfælde virke yderst brutal over for de personer, den gik ud over. Den, der modtog fattighjælp, måtte endvidere finde sig i, at man registrerede hans ejendele, fx. det hus han boede i, og ved død tilfaldt hans efterladenskaber fattigvæsenet, som kunne disponere over disse, eventuelt bortsælge dem ved auktion. Da man i 1824 gennemførte en ny ægteskabslov, indeholdt denne en bestemmelse om, at en fattigunderstøttet person kun kunne indgå ægteskab med myndighedernes tilladelse. Modtaget fattighjælp udelukkede også fra udøvelse af valgret til rigsdagen og de kommunale råd, og ved disse bestemmelser var de fattigunderstøttede faktisk gjort til 2. klasses borgere. Det hører også med til billedet, at den fattigunderstøttede måtte finde sig i at blive anbragt i fattighus eller på fattiggård, hvis myndighederne krævede det, og man skulle have tilladelse fra dem, hvis man ønskede at forlade disse institutioner. Medaljen havde således en grim bagside.

Fattigvæsenet i Gladsaxe 1802-91

1. Perioden 1802-41

I Gladsaxe var det pastor J. W. Bentzon (1743-1823), der var den udfarende kraft, og han gik omgående i gang med at udarbejde en fortegnelse over sognets fattige, og hvad der behøvedes til deres nødtørftige underhold.[8] 23. sept. 1802 indfandt politimester M. L. J. Nielsen sig i præstegården for at drøfte planerne. Ved samme lejlighed blev man enige om at udpege en række gårdmænd, som skulle have sæde i fattigkommissionen, forestå opkrævningen af fattigbidraget og føre tilsyn med de fattige inden for deres nærmeste kreds. Til dette formål valgtes gårdmændene Lars Rasmussen i Gladsaxe, Hans Lassen i Buddinge, Christen Sørensen i Mørkhøj, Peder Andersen i Herlev og Foss i Hjortespring. I fremtiden supplerede kommissionen sig selv ved indtrædende vakancer, og også distriktet Bagsværd fik sin særlige repræsentant. Det fremgår tydeligt af den bevarede fattig-

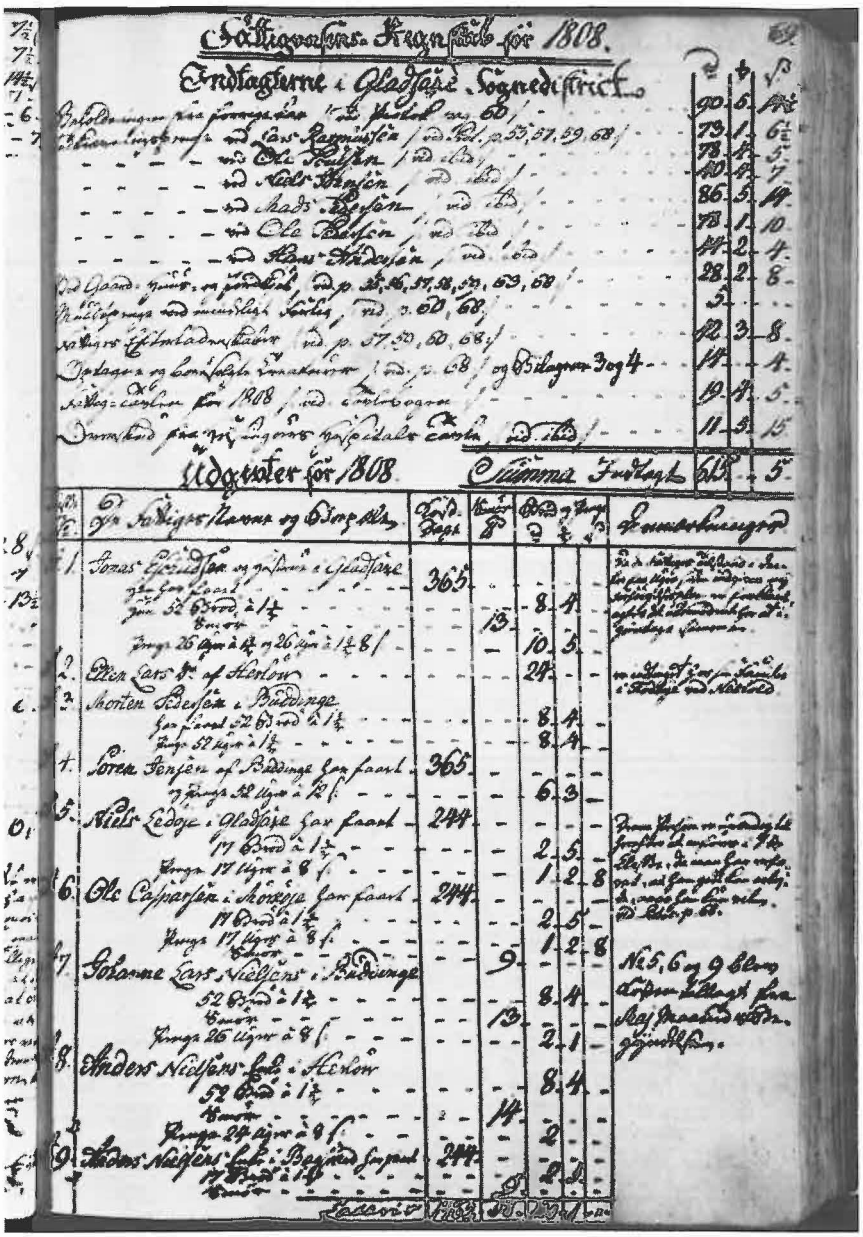

Gladsaxe Fattigkommissions Protokol. Regnskab fra 1808

kommisionsprotokol, at de første sognerepræsentanter ikke alle var i stand til at skrive deres eget navn. Det var derfor ikke uden grund, at regeringen havde udpeget stedets sognepræst til at være både formand for fattigkommissionen og dens forretningsfører. På den anden side havde fattigforordningen af 1802 den betydning, at udpegede sognebeboere for første gang fik medbestemmelsesret i et vigtigt alment samfundsanliggende. Pastor Bentzon døde i 1823 og efterfulgtes som sognepræst af provst Otto Grundtvig (1772-1843), en ældre broder til N.F.S.Grundtvig. Om ham skriver S.V.Wiberg i sin bekendte præstehistorie, at han var en brav og værdig mand, begavet og dygtig, kraftig og livlig.[9] Stort set videreførte han administrationen af fattigvæsenet efter de linier, som pastor Bentzon havde anlagt. Han kom til at opleve den nyordning af fattigadministrationen, der blev en følge af landkommunalreformen af 1841, men kun en kort tid, da han døde i 1843.

Efter indkaldelse fra prædikestolen trådte den nyetablerede fattigkommission sammen til sit 1.møde i præstegården 1.okt. 1802, og samtidig opfordredes alle, der ikke havde tegnet sig for et bidrag, om snarest at gøre dette. På mødet gennemgik man præstens forslag, foretog afhøring af de fattige, der ansøgte om hjælp, og fastsatte understøttelsen for det første kvartal.

Som fattige i 1.klasse anerkendtes 3 gamle ægtepar samt 4 enkeltpersoner. Ægteparrene fik en ugentlig understøttelse på 3 mark, medens en enlig gammel og svag mand fik hele 2 mark. Resten af de fattige i 1.klasse blev henvist til at få deres kost hos bønderne, og man gav dem desuden 12 sk. i ugentlig understøttelse. Man videreførte altså den gamle ordning med at sende folk »på omgang«. En enkelt, kaldet »Gamle Kirsten i Mørkhøj«, måtte man ekstraordinært give 2 rdl. til tøj og 3 rdl. til husleje i 6 uger.

Af børn (2.klasse) havde sognet kun 2, som man måtte underholde. De blev sat i pleje hos en familie, og fattigkassen betalte 3 mark ugentlig i plejeløn.

Som fattige i 3.klasse anerkendte man 14 personer, hovedsagelig kvinder (enker). De fleste fik en ugentlig understøttelse på 1 mark, og et par af dem, og det gælder både mænd og kvinder, blev »sat på omgang«. Kun i visse tilfælde oplyses årsagen til deres trang. Om enken Anna Sophia Johns i Gladsaxe siges, at hun skulle forsørge 3 børn og ikke tjente nok, og om Casper Jensen oplyses det, at han var halvtosset og led »af stærke slag«. Ikke desto mindre blev han sendt »på omgang« blandt bønderne. Foruden til de personer, der blev opført på forsørgelsesplanen, og som må betragtes

som faste fattiglemmer, blev det allerede i 1. kvartal nødvendigt at udbetale midlertidig hjælp i 6 tilfælde. Det kan således fastslås, at den nye fattiglov betød, at et betydeligt større antal personer end tidligere havde mulighed for at få hjælp af det offentlige, og antallet skulle stige konstant i de følgende år.

De bevarede fattigkommisionsprotokoller fra perioden 1802-41 er ført med omhu og grundighed og indeholder bl.a. afskrifter af de årlige forsørgelsesplaner, udskrivningslisterne og de aflagte regnskaber, og man får oplysning om samtlige udbetalte ekstraordinære understøttelser. De to præster redegør omhyggeligt for deres korrespondance med den overordnede myndighed, kaldet amtsfattigdirektionen, med de forskellige sognepræster og andre myndigheder, der måtte forhandles med i tilfælde af, at en ansøger ikke havde forsørgelsesret i Gladsaxe. Med årene blev det også mere og mere almindeligt, at folk fra Gladsaxe tog arbejde udensogns, og at man her måtte søge hjælp. Sådanne tilfælde kunne give anledning til megen korrespondance, og dette arbejde påhvilede præsten. Når man samtidig betænker, at han i 1814 også var blevet udpeget til leder af den lokale skolekommission, må man sige, at hans embedsopgaver var blevet væsentligt forøget.

Fattigkommissionen mødtes i præstegården, og normalt samledes man hvert kvartal for nærmere at bestemme de kommende 3 måneders understøttelse. Personer, der trængte til hjælp, opfordredes til samtidig at møde op for at redegøre for deres personlige forhold. I de nærmeste år efter 1802 bestod fattigunderstøttelsen hovedsagelig af et mindre pengebeløb, som modtageren selv måtte forvalte. Man ydede også en pekuniær støtte til betaling af husleje eller til indkøb af de nødvendigste klædningsstykker. Der kunne også være tale om betaling af medicin og lægehjælp. Den nærmeste læge boede i Lyngby, og var det nødvendigt, måtte præsten drage omsorg for, at den syge blev transporteret til og fra lægen. Præsten kunne også nøjes med at sende lægen et brev, hvori han nærmere redegjorde for sygdommens kendetegn. I sådanne tilfælde gav lægen normalt pr. brev underretning om, hvorledes den syge skulle behandles. Det var herefter præstens opgave enten selv eller ved et kommissionsmedlem at føre kontrol med, at lægens ordination blev fulgt. I alvorligere tilfælde måtte patienten indlægges på hospital, og her anvendte man det såkaldte »Almindelig Hospital« i København, der fortrinsvis var en lemmestiftelse og senere blev til »De gamles by«. I sjældnere tilfælde anvendtes »Det kgl. Frederiks Hospital«, hovedstadens eneste regulære sygehus på det

tidspunkt. Også sindssygehospitalet på Bistrupgård ved Roskilde (det senere Skt. Hans hospital) kunne komme i betragtning. Sognepræsten fik herefter en regning fra de pågældende institutioner, som han måtte betale.

I 1808 pålagde amtsfattigdirektionen pastor Bentzon, at en del af fattigunderstøttelsen skulle udbetales i naturalier. Det blev herefter nødvendigt også at påligne visse kvanta rug, byg, ærter og flæsk som et bidrag til fattigvæsenet. Disse produkter måtte den fattige selv afhente på gårdene, og fattigkommissionen nøjedes med at føre kontrol med, at de tildelte rationer kom de fattige i hænde, og at de leverede varer var tilfredsstillende (se 5/10 1808). Man kom også lidt efter lidt ind på at tilstå de fattige nogle læs tørv. En gang om året afholdt fattigvæsenet offentlig licitation på denne tørveleverance. Som regel foregik licitationen på Bagsværd kro, og den lavestbydende fik leverancen. De bydende havde pligt til at møde op med prøver på de tørv, som man tilbød at levere.

Lovens bestemmelse om, at de fattiges efterladenskaber skulle tilfalde fattigvæsenet, synes at være strengt overholdt i Gladsaxe. Det findes ofte omtalt i protokollerne. Som regel fik man ikke meget ud af et fattiglems sørgelige efterladenskaber, men der er eksempler på, at fattigvæsenet har benyttet sin ret til at sætte sig i besiddelse af det hus, den fattige havde boet i til sin død. I sådanne huse kunne man i fremtiden anbringe andre fattige og spare udgifter til husleje. Der er også eksempler på, at en ansøger trak sin anmodning om hjælp tilbage, når han fik at vide, at hans ejendele ville blive registreret og betragtet som fattigvæsenets ejendom. På de årlige regnskaber optræder ret ofte en lille indtægt for fattigkassen ved salg af efterladenskaber, men det var dog ikke altid, at det kunne betale sig at lade disse ting gå på auktion. I kommissionsmødet 12. marts 1804 besluttede man således at give den fattige og halvtossede Casper Jensen de »pjalter og linned«, som gamle Kirsten i Mørkhøj havde efterladt sig (se 12/3 1804).

Det er ikke muligt at gå i detailler, hvor fristende materialet end er, men man kan i hvert fald talmæssigt belyse det stigende antal faste almisselemmer i Gladsaxe, som kommissionen måtte tage sig af.

Oversigt over faste fattiglemmer i Gladsaxe 1810-40

	1810	1820	1830	1840
1. klasse	15	29	40	33
2. klasse	3	2	4	8
3. klasse	19	9	22	16
	37	40	66	57

Selv om tallene kan svinge fra år til år, er tendensen klar. Der er, set over hele perioden, en konstant stigning, først og fremmest inden for 1. og 2. klasse, altså de grupper af trængende, som var ude af stand til at bidrage til eget underhold. Udviklingen i antallet af fattige, henført til 3. klasse, havde et væsentligt andet forløb. Det kan hænge sammen med en tendens hos fattigkommissionen til at holde igen med understøttelse til dem, der nok kunne tjene noget selv. Kom sådanne personer i nød, kunne man altid give dem en midlertidig understøttelse.

For at give et mere levende billede af fattigvæsenet i Gladsaxe i denne periode er valgt at redegøre for forholdene inden for et enkelt år, nemlig 1840 (se navnlig 27/12 1839 og 9/1 1840).

Som fattigskat pålignedes der beboerne følgende kvanta naturalier: 648 lispund brød, 18 tdr. byg, 9 tdr. ærter og 37 lispund flæsk (1 lispund = 16 pund). I kontanter udskrev man i første omgang 855 rbd., fordelt med et fast beløb på hver td. hartkorn. Senere måtte man udskrive yderligere 505 rbd. Karle og piger afkrævedes et fast mindre beløb, som i 1840 indbragte ca. 49 rbd. Foruden fattigskatten havde fattigkassen følgende mindre indtægter: Der indkom 26 rbd. i frivillige gaver ved gård- og hussalg, salg af fattiges ejendele indbragte 18 rbd., og i refusioner for udlagt hjælp til fremmede fattige modtog man 104 rbd.

Da man gjorde årsregnskabet op, måtte man konstatere, at der til forsørgelsen af de på forsørgelsesplanen opførte trængende var medgået 825 lispund brød, 17 tdr. byg, 8 tdr. ærter, 36 lispund flæsk og i kontanter 728 rbd. Af ekstraordinære udgifter havde man haft 330 rbd. til medicin og lægehjælp, og heraf havde Lyngby hospital og apotek modtaget broderparten. Man havde endvidere måttet udrede 166 rbd. i opholdsudgifter for 2 sindssvage fattige på Bistrupgård ved Roskilde, udgifter til en patients indlæggelse på Almindelig Hospital og en på Frederiks Hospital. Det var udgifter, der tyngede på budgettet. I 1840 havde man endvidere anvendt 151 rbd. til beklædningshjælp, og begravelseshjælpen havde udgjort 31 rbd. Endelig havde man som midlertidig fattighjælp, herunder understøttelse i sygdomstilfælde, anvendt ca. 225 rbd. Antallet af personer, der har oppebåret en kortvarig understøttelse, har ikke kunnet opgøres. Fattigregnskabet for 1840 udviste et underskud i penge på 213 rbd., hvilket beløb amtsfattigdirektionen, der fik regnskabet til revision, tillod, at man førte til udgift på det følgende års regnskab.[10]

Med hensyn til de faste almisselemmer og deres forsørgelse kan følgende oplysninger gives.[11] Alle fik tildelt både naturalie- og pengehjælp foruden 1 eller 2 læs tørv og i enkelte tilfælde også huslejehjælp. I Mørkhøj

disponerede man over et såkaldt fattighus. Hvorledes man er kommet i besiddelse af dette, har ikke kunnet oplyses, men sandsynligvis har det tidligere tilhørt en person, der på sine gamle dage har måttet anmode fattigvæsenet om hjælp. Regnskabet for 1840 fortæller, at man har anvendt 125 rbd. – altså et ret betydeligt beløb – på husets reparation. I dette beløb indgik også en ikke-angivet sum til indretning af »et lokale for en afsindig«. Denne »dårekiste« har nok ikke været en særlig komfortabel bolig.

Også i 1840 forsørgede man enkelte fattiglemmer ved at sende dem på »omgang« hos bønderne. De er på planen opført med 365 kostdage, hvilket må betyde, at de hele året igennem er vandret fra gård til gård for at få deres forplejning. Det drejede sig i 1840 om 2 ældre mænd på henholdsvis 77 og 78 år, der på planen var opført i 1. klasse, og 3 mandspersoner fra 3. klasse, der alle var fyldt 68 år.

Blandt de fattige i 1. klasse findes 6 almisselemmer, som det var lykkedes at skaffe fri husleje og brændsel hos nære slægtninge, således at man kun behøvede at udbetale en mindre fattighjælp. Det var en søn, en datter og en svigersøn, som man havde truffet denne aftale med. I et par andre tilfælde havde man fået overenskomst med en beboer i sognet, som påtog sig den fulde forsørgelse af et fattiglem mod til gengæld at slippe for at betale fattigskat. En hr. Rønne i Gladsaxe sogn forsørgede således en »gigtisk krøbling«, medens sognepræsten tog sig af den 68-årige væver Jac. Husum, som på grund af skrøbelighed og alderdom ikke kunne tjene tilstrækkeligt. Præsten fik endog halvdelen af hans husleje (6 rdl.) refunderet. Det var i øvrigt en gammel tradition, at sognepræsten påtog sig en sådan forpligtelse over for en af distriktets fattige. På et givet tidspunkt fik man imidlertid fra amtsfattigdirektionen den besked, at den slags private aftaler ikke kunne godkendes.

Ser man nærmere på de fattige, der var opført under 1. klasse, er kvinderne i flertal. På listen var således opført 2 ægtepar, 19 enlige kvinder, heraf 15 enker, og 10 enlige mænd. Kvinderne var endvidere langt de ældste. Der var således 4 over 80 år. Alderspræsidenten var Jens Christensens enke i Bagsværd, om hvem det siges, at hun er meget syg og sengeliggende og aldeles ikke kan fortjene noget. Hun havde bolig hos sin søn. I aldersgruppen 70-79 fandtes 7 kvinder og under 70 år 8. Den yngste blandt kvinderne var ugift og 37 år. Hun var meget sygelig og kunne kun tjene lidt ved syning. Blandt kvinderne var endvidere en »svagsindet« på 53 år, der heller ikke var erhvervsdygtig.

Blandt mændene er der ingen over 80 år, men flertallet befinder sig i

aldersgruppen 70-79 år. Under 70 år var 4 personer, herunder en 33-årig krøbling, som dog kan fortjene noget ved »håndarbejde«.

I 2. klasse var i 1840 optaget 8 børn, der alle var født i Gladsaxe. De var tinget i pleje hos sognets beboere, og som regel var det et husmandshjem, der påtog sig forplejning og opdragelse. Fra fattigkassen modtog plejeforældrene et kvantum brød og en årlig pengeunderstøttelse på 34 rbd. Man har utvivlsomt her som andetsteds presset plejelønnen så langt ned som muligt. Børnene forblev som regel i plejehjemmet, indtil de blev konfirmeret, hvorefter de kom ud at tjene eller blev sat i lære. Det synes også at have været fast praksis, at fattigkassen betalte konfirmationstøjet.

Under forsørgelsesplanens 3. klasse var anført 16 fattiglemmer, lige mange mænd og kvinder. Nogle fik både naturalie- og pengehjælp, andre kun det sidste. Understøttelsen var mindre end den, der udbetaltes de fattige i 1. klasse, men man forudsatte også, at personer, der blev optaget i 3. klasse, var i stand til selv at bidrage noget til deres underhold. Der var dog også i denne klasse opført flere personer, om hvem det oplyses, at de var svagelige eller led af uhelbredelige sygdomme. En ofte forekommende årsag til trang var forpligtelsen til at skulle underholde mange børn. Om indsidder Jens Nielsen i Buddinge oplyses det således, at han har 5 uforsørgede børn, og en anden havde 4. Om den 42-årige enke Mette Sophie Nielsdatter i Herlev siges det, at hun både er svagelig af legeme og har 2 uforsørgede børn.

Endnu i 1840 var det så ganske givet de faste fattiglemmer, som kommissionen interesserede sig mest for, og som også tyngede hårdest på fattigkassens midler. Det er også dem, der foreligger de mest udførlige oplysninger om. Kommissionen havde imidlertid også forpligtelse til at tage sig af de personer, både hjemmehørende og fremmede, som behøvede en øjeblikkelig og i de fleste tilfælde kortvarig hjælp. Her klarede man sig normalt med at yde en beskeden pengeunderstøttelse, som enten præsten eller en af fattigforstanderne på egen hånd kunne tildele. En nærmere fordybelse i denne gren af fattigforsørgelsen lønner sig ikke, og det bevarede kildemateriale forbyder det i øvrigt.

Så meget kan fastslås om perioden 1802-41, at regeringens påbud om oprettelsen af et funktionsdueligt offentligt fattigvæsen var blevet fulgt, og at den stedlige befolkning stillede de midler til rådighed, som behøvedes. Der var »skatteydere«, der knurrede over de pålignede beløbs størrelse, og som indgav klager til amtsfattigdirektionen. Fra Gladsaxe er bevaret flere af den slags sager, men som regel godkendte amtsfattigdirektionen den

ligning, der var blevet udarbejdet. De fleste af Gladsaxes sognebeboere betalte således, hvad de skulle, om end ikke altid til tiden. Der er ingen grund til at tro, at de tildelte understøttelser var rigelige. Alt tyder på, at fattigkommissionen meget nøje vurderede den enkelte ansøgers personlige forhold og arbejdsduelighed og kun bevilgede, hvad man skønnede, var absolut nødvendigt. En sen eftertid kan vanskeligt udtale nogen sikker dom herom.

Gennemblades de mange protokolsider, præsenteres man for et stort antal personer, men ud over navn og alder får man kun i enkelte tilfælde nærmere oplysning om deres tilværelse. Undtagelser forekommer, og på dette sted skal berettes mere udførligt om en fattig piges triste barndom i Gladsaxe omkring 1830.[12]

I 1816 boede i Hjortespring en indsidderfamilie, der havde en lille pige ved navn Margrethe Andersdatter. Hjemmet var sikkert fattigt og forholdene utilfredsstillende for barnet. På grund af forældrenes »uforsvarlige sorgløshed og mishandling af barnet«, som det hedder i protokollen, fjernedes pigen fra hjemmet og blev på fattigkassens regning sat i pleje hos en anden familie. På et vist tidspunkt lod man barnet komme tilbage til forældrene, da disse havde lovet at give hende en »ordentlig og kristen behandling«, men barnet frygtede på ny at blive mishandlet og stak af hjemmefra. Ingen vidste, hvor hun var blevet af. Nogle år senere dukkede hun på ny op i Gladsaxe og forklarede, at hun i den mellemliggende tid havde opholdt sig i Sæby sogn (Voldborg herred, Københavns Amt). Hun ønskede nu at blive konfirmeret, og da man ikke ville tvinge hende til at tage ophold i barndomshjemmet, tingede fattigkommissionen hende i kost hos en husmand i Gladsaxe ved navn Nic. Pedersen. Fra Mikkelsdag 1832 til den efterfølgende påske betaltes i plejeløn 1 td. rug, 1 td. byg, 1 td. kartofler og 7 rbd. I foråret 1833 konfirmeredes Margrethe Andersdatter i Gladsaxe kirke, og hun fik i kirkebogen af provst Grundtvig følgende karakter: gode kundskaber og en sædelig opførsel. Man må håbe for den lille pige, at der efter denne triste barndom blev skaffet hende en god tjeneste. Men det fortæller protokollen intet om.

2. *Perioden 1842-67*

Ved en anordning af 13. aug. 1841 tog man det første skridt i retning af at organisere et kommunalt selvstyre i Danmark. Det hed i indledningen til anordningen, at dens formål skulle være ved en fri og velordnet kommunalforfatning, at give borgeren forøget tryghed for en pålidelig og hensigtsmæssig bestyrelse af de anliggender, der vedkom det samfund, hvortil han

nærmest hørte, og at styrke og nære hans iver for det almenes vel. Hermed blev en udvikling sat i gang, der foreløbig er afsluttet med gennemførelsen af kommunalreformen af 1970. På det lokale plan oprettedes såkaldte sogneforstanderskaber, valgt af den stedlige befolkning, og til at kontrollere sogneforstanderskabernes administration indførtes folkevalgte amtsråd. Disse skulle endvidere varetage de såkaldte amtskommunale opgaver. Samtidig ophævede man de hidtil eksisterende fattig- og skolekommissioner. For fremtiden fik sogneforstanderskabet ansvaret for administration af kommunernes fattig-, skole- og vejsager samt andre rent lokale spørgsmål.

Indførelsen af sogneforstanderskaber betød dog ikke et fuldstændigt brud med den hidtil gældende ordning. Det var fortsat sognepræsten, der administrerede fattigvæsenet. Han måtte imidlertid nu møde op i sogneforstanderskabet og forelægge alle løbende sager, ligesom forsørgelsesplan og udskrivningsliste skulle forelægges og godkendes af dette. Denne ordning trådte i kraft 1. jan. 1842 og varede indtil udgangen af 1867, da en ny landkommunallov trådte i funktion. Provst Grundtvig oplevede nyordningen, idet han først døde i januar 1843. Det blev imidlertid hans efterfølger, den lærde og jødisk fødte pastor C. A. H. Kalkar (1803-86), der længst kom til at virke under nyordningen. Han oplevede at fejre 25-års jubilæum som præst i Gladsaxe, idet han først søgte om afsked i 1868. Sine sidste år levede han i København, hovedsagelig optaget af litterære sysler.

I henhold til landkommunalloven af 1841 var lodsejere, der besad mindst 32 tdr. hartkorn, fødte medlemmer af sogneforstanderskabet. Så velhavende ejendomsbesiddere fandtes imidlertid ikke i Gladsaxe. Valgret til forstanderskabet havde – og valgbare var i øvrigt – mænd over 25 år og ejer af mindst 1 td. hartkorn. Valget gjaldt for 6 år. Sogneforstanderskabet udpegede selv en formand af sin midte, og det tilkom ham at lede forhandlingerne, forestå korrespondancen og i det hele taget føre forstanderskabets beslutninger ud i livet. Sognepræsten deltog i møderne, der som regel fandt sted i præstegården, og forelagde de løbende fattigsager. Til sin assistance fik han et antal fattigforstandere, udpeget af sogneforstanderskabets midte. Sognepræsten skulle føre en særlig protokol over fattigsagerne, men den var i virkeligheden kun en afskrift af sogneforstanderskabets almindelige forhandlingsprotokol. Fattigprotokollerne er imidlertid ikke nær så fyldige som i den foregående periode, og der mangler en protokol fra årene 1853-62. En sådan har sikkert eksisteret, men er gået tabt. 10. juni 1862 autoriserede det sjællandske stiftamt en ny forhandlingsprotokol for Gladsaxes fattiganliggender, der blev anvendt indtil 6. februar

Tegninger af Edel Møller, 9½ år, se note 13

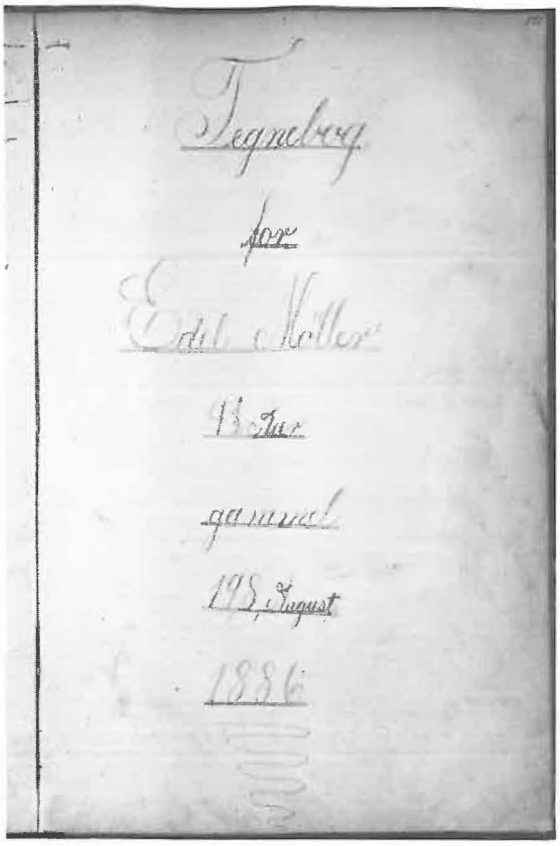

1868, hvor regnskabet for 1867 blev forelagt. Den er dog ikke ført af pastor Kalkar, og den er kun benyttet indtil fol. 170. Herefter er den anvendt som tegnebog for Edel Møller, datter fra gården »Marielyst« i Søborg, der har beriget den med sine søde tegninger.[13] For årene 1853-57 er bevaret den særlige forhandlingsprotokol for sogneforstanderskabet, men en tilsvarende protokol eksisterer ikke for årene 1857-67. Der er altså væsentlige og beklagelige huller i materialet. Hertil kan føjes, at de årlige forsørgelsesplaner, der normalt indføres i protokollerne, heller ikke er så udførlige som i den foregående periode. Man omtaler kun almisselemmerne ved navn og nævner ikke altid årsagen til deres trang. Derimod er man mere omhyggelig med at referere samtlige skrivelser, der indgik til sogneforstanderskabet fra de forskellige kommuner, der ønskede refusion af udlæg til fattige hjemmehørende i Gladsaxe. Flere af disse henvendelser gav anledning til megen debat i sogneforstanderskabet, da man naturligvis var interesseret i – og også forsøgte – at slippe uden om forsørgelsespligten.

Gennem de bevarede forsørgelsesplaner fra 1861-68 haves visse oplysninger om antallet af faste almisselemmer i den pågældende periode.[14] I 1861 opførtes 58 personer som faste fattiglemmer, og i 1868 var tallet steget til 88. Forøgelsen er navnlig sket inden for gruppe 1, hvor der har været tale om nærmest en fordobling, fra 39 til 72. Også med hensyn til fattigvæsenets forpligtelse over for forældreløse børn var der tale om en stigning, nemlig fra 12 til 16. Derimod var antallet af fattige i henhold til klasse 3 gået ned fra 7 til 3. Sammenligner man disse opgørelser med den tilsvarende for året 1840 (se s. 19f), synes tendensen til at undlade at opføre fattige i 3. klasse at være fortsat. Den relativt stærke stigning i det samlede antal faste almisselemmer i årene 1861-68 lader sig ikke forklare ved hjælp af det bevarede materiale.

Om trangsårsagen gives kun sporadiske oplysninger. Nu som før synes det imidlertid klart, at mange af de fattige i 1. klasse behøvede hjælp på grund af alder og svagelighed. Om flere angives det, at de er permanent sengeliggende. Enkelte benævnes også som drikfældige.

Med hensyn til forsørgelsesmåden skete omkring midten af 1850erne den afgørende forandring, at man i det væsentlige opgav naturalhjælpen til fordel for en understøttelse i rede penge (se 9/11 1854). Helt forsvandt den dog ikke, idet man fortsatte med at udskrive et vist kvantum brød, ligesom man også fortsat leverede et eller to læs tørv. Denne udvikling var ikke speciel for Gladsaxe. Man møder den samme tendens andre steder på landet i denne periode.[15] Medens man tidligere i Gladsaxe meget nøje havde set på den enkelte ansøgers særlige forhold og afvejet understøttel-

sens størrelse herefter, kom man i denne periode mere og mere ind på at arbejde med faste »takster«. Der tales nu atter og atter i protokollen om hel eller fast almisse. Formodentlig er overgangen fra naturalydelse til pengehjælp og anvendelsen af faste »takster« dikteret af et ønske om at gøre administrationen lettere for de forstanderskabsmedlemmer, der havde med fattigvæsenet at gøre. Om det også i alle tilfælde har været en fordel for modtagerne af hjælpen, er måske mere tvivlsomt.

Fra gammel tid havde det, som tidligere nævnt, været praksis at tildele en del af de fattige et kontant tilskud til betaling af husleje og at indlogere dem i huse, som man havde overtaget ved andre fattiglemmers død. For at spare på udgifterne til husleje var mange landkommuner slået ind på den praksis at opføre specielle huse, hvor man kunne samle et større antal af sognets fattige. Pastor Kalkar havde så tidligt som i 1847 forsøgt at overtale sogneforstanderskabet til at få indrettet et sådant fattighus. Det trak imidlertid ud med at få forslaget realiseret, og i nogle år klarede man sig med Ole Pedersens enkes hus i Gladsaxe (se 17/5 og 29/12 1853 og 8/7 1854). Man ofrede endog penge på at udvide det. Huset synes på et vist tidspunkt at have været nærmest overbefolket. Pastor Kalkar fik omsider sogneforstanderskabet med på, at man skulle opføre et særligt, til formålet indrettet, fattighus på den såkaldte »Gladsaxe gadejord« og prøve på at få sognebeboerne til at tegne aktier i foretagendet.[16] I 1853 henvendte sogneforstanderskabet sig gennem amtet til domænedirektoratet med anmodning om at benytte en parcel på 3 skp. land af gadejorden til formålet. Tilladelsen blev givet, men bylauget protesterede. Det viste sig desuden, at den omtalte parcel i flere år havde været overladt høker Fred. Nic. Møller til afbenyttelse, og at han oven i købet havde bygget på parcellen. Sogneforstanderskabet måtte derfor opgive sin plan og desuden tillade, at høkeren fik skøde på parcellen.[17] Man forsøgte herefter at få andel i en anden parcel af gadejorden, men også dette mislykkedes. Denne parcel gjorde bylauget krav på at benytte. På en eller anden måde kom man omsider overens med bylauget og fik det ønskede fattighus. Kilderne oplyser intet om de nærmere omstændigheder ved husets indretning, men dets tilstedeværelse kan konstateres gennem folketællingen fra 1860. Fattighuset er opført her som nr. 28 i rækken af huse i Gladsaxe by. I sommeren 1861 vedtog sogneforstanderskabet at give snedker H. C. Jørgensen i entreprise at opføre en tilbygning til fattighuset for en sum af 215 rbd. Tilbygningen skulle udstyres med bræddeloft og -gulv og rumme 2 adskilte stuer og et lille køkken. Den ene stue skulle forsynes med 2 fag

vinduer og den anden med 1 fag og en udvendig dør. Selve tilbygningen skulle opføres i grundmur, og dens udvendige mål var 8×9 alen (J 1861).

I Gladsaxe-Bogen II s.251 er gengivet et billede, som menes at forestille det første fattighus i Gladsaxe. Det angives at være bygget i 1852. Desværre anføres ingen kildeangivelser for disse oplysninger. Er årstallet rigtigt, må det betyde, at fattighuset oprindelig ikke har været fattighus, men er blevet erhvervet på en eller anden måde af sogneforstanderskabet og i slutningen af 1850erne taget i brug som kommunens officielle fattighus.

Folketællingslisten for 1860 oplyser, at der boede 8 enlige almisselemmer i huset, mænd og kvinder i alderen fra 58 til 80 år. Fattighuset er ligeledes opført på folketællingslisten i 1870. Der bor nu 12 personer i huset, mest ældre mænd og kvinder, men også enkelte yngre. Den af snedker Jørgensen foretagne tilbygning i 1861 har tilsyneladende åbnet mulighed for at indlogere yderligere 4 fattiglemmer i huset.

I 1880 er fattighuset forsvundet fra folketællingsskemaet, og man tør måske formode, at sognerådet har nedlagt fattighuset, da man i 1874 fik mulighed for at benytte Stolpegården i Gentofte sogn (se nærmere s.31ff). Heller ikke på folketællingsskemaerne fra 1890 møder man et fattighus, i hvert fald ikke et hus, der er angivet som sådant. For en ordens skyld skal det dog oplyses, at der i 1890 fandtes et hus i Gladsaxe by, der udelukkende var beboet af fattiglemmer, nemlig en familie bestående af mand, kone og en 13-årig søn, en anden familie bestående af en enke på 30 år og hendes 13-årige søn og en enke på 81 år. Det pågældende hus kan imidlertid ikke være identisk med 1860ernes fattighus.

Fra tid til anden måtte fattigvæsenet tage sig af personer, der var både besværlige og kostbare. En sådan var bl.a. en yngre mandsperson ved navn Andreas Peter Andreasen. Til sidst så man ingen anden udvej end at forsøge at få ham helt fjernet fra landet, og man ofrede ved flere lejligheder penge på at udstyre ham med nyt tøj, således at han kunne få hyre ombord på et skib, der sejlede i oversøisk fart (se 30/3 og 28/5 1857). Omsider synes man at være kommet af med ham.

En anden meget besværlig person var den sindssvage Ane Kirstine Johansdatter fra Gladsaxe sogn.[18] Da forældrene ikke kunne have hende hjemme, fik man hende indtinget i pleje hos parcellist Hans Olsen i Alsted-Flinterup, og sogneforstander Jens Olsen påtog sig at køre hende til hendes nye opholdssted. Det varede imidlertid ikke længe, førend Jens Olsen på ny måtte spænde for og hente hende hjem. Plejefaderen kunne

ikke beholde hende, da hun »ødelagde husfreden«. Da Jens Olsen kom til Alsted, var fuglen fløjet, og pigen blev senere arresteret i Ringsted. Hun kom atter hjem, og sogneforstanderskabet måtte bide i det sure æble og betale hendes ophold på sindssygeanstalten ved Århus med 260 rbd. om året. I 1857 kom hun på ny tilbage til Gladsaxe og var en kort tid indlagt på hospitalet i Lyngby. Distriktslæge Müren i Lyngby anbefalede, at hun blev anbragt i huset hos opsynsmand Erik Peder Jensen, der var ansat ved hospitalet. Hun fik nu en søn med opsynsmanden og kom atter hjem. Sognet anlagde straks sag mod opsynsmanden og fik ham idømt 16 rbd. i årligt barnebidrag. Moderen kunne ikke holde sig i ro og strejfede omkring med det resultat, at hun først blev arresteret i København og senere ved Dronninggård. Man besluttede herefter at indlægge hende på Roskilde amts syge- og arbejdsanstalt, og så sent som i 1864 finder man blandt journalsagerne kvartalsopgørelser fra denne anstalt for udgifter i forbindelse med hendes ophold her. Hun kaldes ganske vist Ane Kirstine Hansdatter, men det er sandsynligvis den samme vidtløftige pige, som sogneforstanderskabet så ofte havde måttet tage stilling til i årene 1855-57.

Fattigsagernes behandling optog en væsentlig del af sogneforstanderskabets tid, og ser man på regnskaberne, er fattigudgifterne også den post, der tynger hårdest. Tager man fx. regnskabet for 1856 er fattigudgifterne opført med 4369 rbd., udgifterne til skolevæsenet med 2854 rbd. og de øvrige kommunale udgifter, herunder vejvæsenet, med 1575 rbd. (se 5/2 1857). Denne fordeling af udgifterne var typisk for hele den her behandlede periode.

3. Perioden 1868-91

6. juli 1867 undertegnede Christian IX en ny lov om landkommunernes styrelse, der trådte i kraft 1. januar 1868.

Sogneforstanderskaberne afløstes nu af såkaldte sogneråd, der ledede af en sognerådsformand, udpeget for eet år af rådets midte. Genvalg var tilladt, og i Gladsaxe benyttede man sig af denne regel. Sognerådsformanden var desuden rådets forretningsfører, og han havde ansvaret for udførelsen af dets beslutninger. I Gladsaxe besluttede man ret omgående at give formanden en vis medhjælp.

I den nye lovs § 15 hed det, at sognerådet under amtsrådets tilsyn skulle bestyre sognekredsens fattig-, skole- og vejvæsen samt øvrige kommunale anliggender. Heri var i og for sig ikke noget nyt, men i en følgende § udtaltes, at sognepræsten som sådan for fremtiden ikke skulle deltage i bestyrelsen af kommunens fattigvæsen eller være forretningsfører for dens

skolevæsen. De forpligtelser, der hidtil havde påhvilet ham, overgik nu til sognerådet. Der var intet i vejen for, at sognets beboere kunne indvælge sognepræsten i sognerådet, men det skete ikke i Gladsaxe. For fremtiden var det derfor sognerådet, der alene havde ansvaret for fattigvæsenets administration.

Man ordnede sig i praksis på den måde, at man hvert år udpegede et sognerådsmedlem til at være fattigforstander i et af de fra gammel tid eksisterende 6 distrikter, og ligesom tidligere var hvervet som fattigforstander normalt forenet med stillingen som skatteopkræver. Det er sandsynligt, at sognerådet har ladet den enkelte fattigforstander forvalte sit distrikts fattigvæsen ret suverænt, dog naturligvis i overensstemmelse med den af sognerådet fastlagte generelle politik. Der er imidlertid grund til at formode, at hovedhensynet ved tildeling af fattighjælp var det samme nu som før. Skatteborgersynspunktet har været det alt dominerende princip.

Fattighjælpen udbetaltes i denne periode så godt som udelukkende i form af en pengeunderstøttelse, men man fastholdt dog i hele perioden, at der også kunne tildeles de fattige, der boede inden for Gladsaxes område, et vist kvantum tørv.[19] Som tidligere indkaldte man moseejerne til at deltage i en offentlig licitation om tørveleverancen. En del af tørvene skulle være til disposition allerede om sommeren. En senere levering kunne finde sted i november måned, og man forbeholdt sig ret til at rekvirere yderligere tørv i løbet af vinteren. De billigste var dog de tørv, der leveredes om sommeren (J 1884).

Man fortsatte ligeledes med at udbetale huslejehjælp, og man benyttede også den gamle fremgangsmåde at indlogere fattige i forskellige huse, som man var kommet i besiddelse af, når en af sognets fattige afgik ved døden. Der fandtes sådanne huse i forskellige af fattigdistrikterne. Fra tid til anden bevilgede sognerådet mindre beløb til en nødtørftig vedligeholdelse af disse huse, men mange af dem har utvivlsomt været i en ussel tilstand. På foranledning af et lokalt amtsrådsmedlem besluttede sognerådet 29. juni 1882 at nedrive et sådant hus i Buddinge, der hidtil havde givet bolig for en fattig familie, der bestod af mand, kone og 3 børn. Huset blev erklæret uegnet til beboelse. Sognerådet var derimod meget tilfreds med det egentlige fattighus i Gladsaxe by, og man udtalte 4. marts 1869 på given foranledning, at forholdene måtte anses for tilfredsstillende, da huset var opført i grundmur og forsynet med bjælkeloft. Om fattighuset se i øvrigt foran s. 26. Den vigtigste begivenhed i fattigvæsenets historie i denne periode var imidlertid, at man i midten af 1870erne gik sammen med sognerådene i Gentofte og Søllerød om driften af en fælles fattiggård.

Det var omkring 1860, at forskellige kommunalfolk begyndte at interessere sig for oprettelsen af de såkaldte fattiggårde.[20] I disse institutioner ønskede man såvidt muligt at samle alle sognets fattiglemmer, både voksne og børn. Til fattiggården skulle høre et større eller mindre jordstykke, hvor de indlagte kunne beskæftiges med dyrkning af produkter, der kunne indgå i den daglige husholdning. Det ville også være muligt at organisere andre former for arbejde, hvorved man ville opnå, at de fattige gjorde en personlig indsats for at bidrage til eget underhold. De indlagte kvindelige lemmer beskæftigedes med daglig madlavning, rengøring, vask og børnepasning. For mange kommunalfolk var en fattiggårds indretning svaret på de overalt stigende fattigudgifter. I argumentationen med de tilsynsførende myndigheder gjorde sognerådene gældende, at de fattige ville få en langt bedre daglig tilværelse under de ordnede forhold i en fattiggård. Synspunktet kan have en vis berettigelse, men det er uomtvisteligt, at fattiggårdsforsørgelsen i løbet af mindre end en menneskealder fik et dårligt ry på sig, og at offentligheden med rette satte fingeren på et meget ømt punkt, nemlig sammenblandingen af værdige og uværdige trængende under samme tag, og at man benyttede fattiggården som opholdssted for de børn, som fattigvæsenet havde måttet overtage. Det virkede heller ikke beroligende på offentligheden, at mange kommunalbestyrelser truede med indlæggelse på fattiggården, når man henvendte sig om understøttelse. Under pres af den offentlige mening gennemførtes i slutningen af perioden visse reformer, og efter århundredskiftet nedlagdes adskillige »gårde«.

I 1860 var den første sjællandske fattiggård blevet indrettet i Tikøb sogn, Frederiksborg amt, og herfra bredte ideen sig ud over hele Sjælland. I 1865 indrettedes en fattiggård i Karlebo sogn, ligeledes Frederiksborg amt, på en grund, der tidligere havde givet plads for Brønsholmsdals klædefabrik. Nogle år senere oprettedes tilsvarende anstalter i Asminderød og Ølstykke.

Sognerådet i Gladsaxe havde naturligvis hørt om disse nye institutioner, og i første omgang henvendte man sig dels til arbejdsanstalten i Tikøb dels til ledelsen af Brønsholmsdals arbejdsanstalt med forespørgsel, om man i givet fald kunne få nogle af sine fattige anbragt her. Henvendelsen besvaredes positivt, og forhandlingsprotokollen viser, at man benyttede sig af tilsagnet (16/11 og 8/12 1870).

I et sognerådsmøde 2. marts 1871 enedes man om at undersøge muligheden for, at Gladsaxe fik sin egen fattiggård, da »dette måtte anses højst ønskeligt«. Man nedsatte et udvalg, hvis forhandlinger man ikke kender nærmere til. I december 1873 (1/12 og 27/12) forelå imidlertid et forslag

Stolpegården. Efter postkort (I. Chr. Olsens Kunstforlag, Eneret). Orig. i Lokalhistorisk arkiv f. Gentofte kommune

om, at kommunen sammen med Gentofte og Søllerød sogneråd skulle oprette en fælles fattiggård. I det afgørende møde 27. dec. 1873 fik formanden flertal for dette forslag, idet dog 3 sognerådsmedlemmer stemte imod. Man måtte herefter i gang med at tilvejebringe de fornødne lån til indkøb af fattiggården, og man henvendte sig til forskellige sparekasser. Amtsrådets billigelse blev indhentet, og man diskuterede og vedtog den nye anstalts regulativ. 5. jan. 1875 forelå amtsrådets endelige godkendelse, og herefter kunne de første fattiglemmer indlægges på den nye anstalt.

Den ejendom, som Gladsaxe var blevet medejer af, lå i Gentofte sogn nord for Vangede by. Gården hed »Stolpegården« og var opkaldt efter nogle oldtidshøje, der lå på gårdens område.[21] Stolpegården var en af de bøndergårde, der i 1766 var blevet udflyttet på initiativ af J. H. E. Bernstorff som led i hans omfattende udskiftningsplan. I 1873 indkøbte Gentofte sogneråd gården for 26000 rdl. for her at indrette en fattiggård. I løbet af sommeren opførtes en særlig lemmebygning, 32 alen lang og 20 alen bred med særlige stuer for mænd og kvinder. I den ældste periode var adskillelsen mellem de to køn så rigoristisk, at man endog adskilte ægtepar.

En kritik i »Socialdemokraten« medførte i 1899, at man indrettede særlige stuer for ægtefolk.[22]

I 1887 anmodede Lyngby sogneråd om at måtte blive optaget i interessentskabet, og 10. marts kunne repræsentanter fra de 4 sogneråd godkende et nyt reglement, der stadfæstedes af amtsrådet 8. juni 1887. Lyngby indskød en kapital på 40000 kr. i foretagendet og gik ind på at stå som ejer af anstalten med alt tilbehør, der svarede til 32% af værdien. Gentoftes, Gladsaxes og Søllerøds andele fastsattes samtidig til henholdsvis 33,15 og 20%. Der foretoges forskellige tilbygninger, således at anstalten for fremtiden kunne optage 200 lemmer. Hver deltager fik ret til indlæggelse af et antal lemmer,der svarede til de ovennævnte procentandele. Gladsaxe kunne således disponere over 30 pladser.

At Gladsaxe også udnyttede de muligheder for indlæggelse, man havde fået, fremgår af følgende indberetning fra inspektøren, dat. 31. dec. 1887:

Belægningen på Stolpegården 31. dec. 1887

	Mænd	Kvinder	Børn	Ialt
Gentofte	27	10	16	53
Gladsaxe	9	8	12	29
Søllerød	21	15	4	40
Lyngby	23	12	3	38
Andre sogne	1	11	0	12
				172

Oversigten viser bl.a., at det navnlig var Gentofte og Gladsaxe, der benyttede Stolpegården som opholdssted også for børn, og at man belagde ledige pladser med fattige fra andre end de deltagende sogne (J 1888).

Stolpegården lededes af en direktion, hvori alle 4 sogneråd var repræsenteret. Denne udpegede inspektøren og andre faste medarbejdere. I henhold til folketællingslisten fra 1880 virkede den 52-årige J. P. E. Sandberg, der var født i Nakskov, som forstander, og han boede på anstalten sammen med kone og 2 børn. Desuden var der ansat en 39-årig ugift kvinde Emilie Christiane Hansen fra København som plejemoder. Der var desuden en kvindelig og mandlig medhjælper samt en skriver.

Til gården hørte både mark og have, og der var også heste, køer og svin. I 1882 indkøbte man yderligere 2 heste og en renovationsvogn samt 6 køer.[23] Man synes på det tidspunkt at have overtaget renovationskørsel i Gentofte Kommune. Det har været de mandlige beboere, der udførte

Vedtægt

og

Regulativ

for

Fattiggaarden „Stolpegaarden"

tilhørende

Gjentofte, Gladsaxe-Herlev, Søllerød og Dyssegi

Kommuner.

Kjøbenhavn.

Gottfredsen & Krarup Bogtr.

1887.

Vedtægt

for Gjentofte, Gladsaxe-Herlev, Søllerød og Dyssegi Kommuners fælles Fattiggaard „Stolpegaard."

Ved en Dyssegi Kommune ved Kjøbelsmarkt af 8. 10. Marts 1887 er blevne Medejer af Fattiggaarden „Stolpegaard", opkræves den af de tilhørende Gjer, Gjentofte, Gladsaxe-Herlev og Søllerød Kommuner under 16de Marts 1874 oprettede, og af Kjøbenhavns Amtsraad, under 17de Juni 1874 approberede Vedtægt og følgende Bestemmelser vedtages:

§ 1.

Af Fattiggaarden Stolpegaards Værdi, gjø Gjentofte, Gladsaxe-Herlev, Søllerød og Dyssegi Kommuner 100,000 Kr. hver med $^{1}/_{4}$, altsaa 26,000 Kr. Forøvrigt ejes Gaarden og Anstalten med alt Tilbehør af de 4 Kommuner i Forhold til deres Indbyggertal saaledes, som dette til enhver Tid findes at være efter den sidst afholdte Folketælling, afrundet nedefter til hele Hundreder, altsaa for Tiden af Gjentofte med $^{26}/_{100}$, Gladsaxe-Herlev med $^{12}/_{100}$, Søllerød med $^{22}/_{100}$ og Dyssegi med $^{40}/_{100}$.

§ 2.

Alle Omkostninger ved de Byggeforretninger, Indretninger og Anskaffelser, som forantaleges ved den nødvendige Udvidelse af den fælles Fattiggaard fordeles imellem de 4 Kommuner efter deres Indbyggertal, saaledes som dette Forhold er fastsat i § 1.

Paa samme Maade fordeles alle Udgifter ved Gaardens Drift, Bygningers og Inventariers Vedligeholdelse, hele Fattiganstaltens Bestyrelse, Personalets Løninger, Skatter og Afgifter m. m.

3

§ 3.

Efter samme Forholds har hver af de 4 Kommuner Ret til at disponere over Pladserne paa Anstalten, som foreløbigt indrettes for 200 Indbyggere. Naar en Kommune i Aarets Løb, uden at have benyttet et Antal Pladser i Anstalten, som overstiger det i § 1 nævnte Forholdstal, da betaler den til Fattigkassen for hver saaledes benyttet Plads et saa stort Beløb, som de samlede Udgifter efter § 2, Ved Siffte, tilbøiert med samtlige Kommers Antal udgjør.

§ 4.

Ved Indskrænkninger ved Kommunerne begrænse Forpleining, Sjælesorg extraordinære Udgifter ved Syges Behandling, og en daglig Godtgjørelse for Ild af Kommunernes Beklædningsgjenstande, som tilhøre Anstalten, udredes af denne Indbelning og udredes for de til enhver Tid i Institutet optagne enkelte Personer af den Kommune, som har beboet høre i Anstalten.

§ 5.

Anstalten er bestemt for Alle, som nyde Fattigunderstøttelse i de 4 Kommuner, altsaa for gamle og unge Fattiglemmer, for Børn, hvis Forsørgelse og Opdragelse Kommunen har maattet overtage, for fattige Syge og for arbeidsdygtige Personer, som forlange Understøttelse af Fattigvæsenet. Der skal derfor indrettes særlige Sove- og Arbejdsværelser for begge Kjøn, en særlig Afdeling for Børn og de nødvendige Sygestuer.

§ 6.

Hele Anstalten og Gaarden bestyres af en Direktion, bestaaende af 4 Medlemmer, hvoraf hvert af de 4 Sognerraad vælger et. Foruden dette Medlem vælger hvert Sognerraad en Suppleant, som træder i vedkommende Medlems Sted, medens hele ved Sygdom eller Fraværelse er forhindret i at udføre det ham overdragne Hverv eller først afgaar ved Døden.

Direktionens Medlemmer og deres Suppleanter, som ere udnævnte, vælges paa 4 Aar, saaledes at hvert Aar et Medlem med sin Suppleant fratræder, første Gang efter Lodtrækning; Direktionens Medlemmer vælge selv aarlig deres Formand og fordele Forretningerne imellem sig. Direktionens Beslutninger tages ved Stemmeflerhed. Dersom der paa Grund af Stemmelighed for og imod et Forslag ikke kan opnaaes nogen Direktions-Beslutning, eller der imellem Direktionen og Sognerraadene eller et enkelt af dem optraader Meningsforskjelligheder angaaende Anstaltens

4

Bestyrelse, skal Amtmanden anmodes om at afgjøre Spørgsmaalet eller beskikke et udenvørne en Opmand udenfor de 4 Sogne.

§ 7.

Direktionen vælger en Forstander og hans Hustru, og antager den fornødne Medhjælp og en Lærer, samt bestemmer disses Løn.

§ 8.

Anstalten styres og drives efter et af de 4 Sognerraad vedtaget og af Amtmanden approberet Regulativ.

§ 9.

Denne Vedtægt kan kun forandres ved Overensstemmelse mellem de 4 Sognerraad og med Amtmandens Samtykke.

Saaledes vedtaget den 16de Marts 1887 af Sognerraadene og af Amtsraadet stadfæstet den 6te Juni 1887.

Vedtægt og Regulativ fra 1887

Stolpegården set fra havesiden. Billedet findes i Lokalhistorisk arkiv for Gentofte kommune

mark- og havearbejdet, og en del af produkterne anvendtes på selve anstalten. 31. jan. 1884 opgør forstanderen værdien af de anvendte produkter til 5963 kr. fordelt med 4167 kr. til mælk og smør, 1168 kr. til flæsk ved egen slagtning og 600 kr. til diverse haveprodukter og kartofler. Man havde også indrettet forskellige arbejdsstuer, hvor man med salg for øje fremstillede træsko, børster, koste, kurve, kludesko og gulvmåtter. En husflidslærer Helmig fra Lyngby havde sat denne produktion i gang. De fremstillede produkter blev afsat til fremmede og gav anstalten en vis indtægt, dog aldrig så stor, at der blev overskud. I 1883 opgjordes indtægterne til 12592 kr., medens driften havde kostet 29236 kr. Underskuddet fordeltes mellem de deltagende kommuner.

I henhold til vedtægtens § 5 var anstalten bestemt for alle fattigunderstøttede i de deltagende kommuner, altså også for gamle og svage fattiglemmer og for børn, hvis forsørgelse og opdragelse man havde måttet overtage.[24] Man indlagde desuden fattige syge og arbejdssky personer, som forlangte understøttelse. Også sindssyge blev modtaget, og der var indrettet særlige lokaler for disse. Den daglige forplejning foregik i henhold til et af direktionen godkendt ugentligt spisereglement, og der var ikke større variation i kosten.[25] I 1884 kunne inspektøren oplyse, at den daglige

bespisning pro persona havde kostet 23 øre.[26] Personalet fik en noget bedre forplejning, og på lægens opfordring anmodede inspektør Sandberg 10.dec.1879 sognerådet i Gladsaxe om tilladelse til fortsat at lade den sindssyge Hulda K.Ihle nyde samme forplejning som personalet. Der henvistes til »hendes tidligere livsvilkår før indlæggelsen og på grund af hendes nuværende sygdom«. Udgiften ville beløbe sig til 24 kr. kvartalet, hvilket sognerådet bevilgede i sit møde 6.jan.1880. Sognerådet holdt i øvrigt stærkt igen med ekstraudgifter. Da læge Brodersen, der i flere år havde virket som fattiglæge i Gladsaxe, i 1874 bad om at få sit årlige honorar forhøjet fra 40 til 80 rbd., vedtog sognerådet i sit møde 15.dec.1874 at give 60 rbd., da antallet af sygebesøg nok ville blive mindre, når fattiggården toges i brug.

Gladsaxes benyttelse af Stolpegården i den kommunale fattigpleje kan følges i detailler dels ved de månedlige indberetninger, som forstanderen var pligtig til at indgive, dels ved notater i forhandlingsprotokollerne. Det fremgår heraf, at sognerådet i den ældste periode først og fremmest indlagde voksne fattige. De mandlige fattiglemmer, hvoraf flere var enlige, havde man meget besvær med. Det hændte ofte, at de forlod anstalten uden tilladelse medtagende det tøj, de havde fået udleveret. Flere af dem synes at have været drikfældige, og de gav af og til anledning til optøjer, således at man måtte anvende tvang over for dem. Blandt de indlagte var også flere ældre og svagelige personer, der endte deres liv på anstalten. Når de var afgået ved døden, kom der besked til sognerådsformanden fra forstanderen med anmodning om at få gravet en grav på kirkegården, hvorefter han ville drage omsorg for ligets transport og de fornødne papirer til præsten.

Fra 1880ernes begyndelse kan man se, at sognerådet begyndte at anvende Stolpegården til anbringelse af fattigvæsenets børn. Hidtil havde man sat disse i pleje i forskellige privathjem. Den årlige plejeløn holdt man så vidt muligt på 60 kr. Nu så man en fordel i at indlægge dem på Stolpegården. Antallet af børn kunne svinge fra år til år, og det var ikke ualmindeligt, at der var op til 12-14, altså halvdelen af de pladser, man kunne disponere over.

Når antallet af indlagte børn på Stolpegården omkring 1888-89 faldt kraftigt, hænger det nok sammen med, at der i slutningen af 1880erne opstod en almindelig offentlig debat om behandlingen af de børn, som var overtaget af fattigvæsenet.[27] Navnlig kritiserede man, at børn blev indlagt på de eksisterende fattiggårde og måtte tilbringe deres barndom under samme tag som en række ulykkelige og uheldige eksistenser. Kritikken

kom også til orde på rigsdagen og resulterede i en lov af 20. april 1888, der navnlig indskærpede reglerne for det offentliges tilsyn med børnenes anbringelse. Gentofte sogneråd reagerede omgående på den rejste kritik og den nye lov og anmodede 7. juni 1888 Gladsaxe sogneråd om en forhandling, der skulle resultere i, at man fjernede børnene fra Stolpegården. Et tremandsudvalg blev udpeget til den ønskede forhandling, og man gik derefter, også i Gladsaxe, i gang med at finde egnede plejehjemspladser med det resultat, at børnene lidt efter lidt kunne forlade Stolpegården.

Formodentlig til brug for disse forhandlinger udarbejdede inspektøren 9. aug. 1889 en mere detailleret redegørelse for de personer, som fra Gladsaxe var henvist til ophold på Stolpegården (J 1889). På det pågældende tidspunkt havde Gladsaxe indlagt 27 personer. Heraf var de 10 mænd, og af disse var 4 over 70 år (den ældste 82 år). Den yngste mandsperson var 27 år. Der var indlagt 9 kvinder, hvoraf de 6 var enker. 3 var over 70 år, og der fandtes desuden 2 ugifte piger på 27 år. Endelig var der 3 drenge i alderen 4-14 år og 3 piger i alderen 2-13 år.

Stolpegården har utvivlsomt huset en væsentlig del af de faste fattiglemmer i Gladsaxe, men et ukendt antal forsørgedes også hjemme i sognet. Hertil kom, at sognerådet i løbet af perioden 1868-91 måtte refundere udbetalt fattighjælp til personer, der var forsørgelsesberettigede i Gladsaxe, men bosiddende i fremmede kommuner.[28] I de fleste tilfælde behøvede disse kun midlertidig hjælp, idet årsagen til trangen ofte var sygdom enten hos forsørgeren eller dennes børn. Der er imidlertid også flere eksempler på, at enlige personer var blevet indlagt på Ladegården i København, og i sådanne tilfælde bestemte man sig normalt til at forlange de pågældende indlagt på Stolpegården. Det hører også med til billedet, at man gik ind på at betale udlagt hjælp, men man føjede til, at opstod der ny trang, risikerede den pågældende anbringelse på Stolpegården. De fleste af den slags forsørgelsessager var mellemværender mellem Gladsaxe og Københavns kommune, men der var også i denne periode et stigende antal sager med Brønshøj og Frederiksberg kommuner. Kun i sjældnere tilfælde havde man mellemværender med fjernere beliggende steder.

Indtil 1891 var fattighjælp den eneste ydelse, man kunne vente af det offentlige, hvis man af en eller anden årsag ikke længere kunne erhverve det fornødne til livets ophold. For de fleste var det en tung gang at skulle henvende sig til fattigvæsenet og give sig ind under dets myndighed med de indskrænkninger i ens borgerlige rettigheder, som dette medførte. At blive indlagt på en fattiggård var en endnu større personlig ydmygelse. Der opstod derfor i offentligheden lidt efter lidt et ønske om at få dette forhold

Sovesal på Stolpegården. Fot. ca. 1920. Findes i Lokalhistorisk arkiv f. Gentofte kommune

ændret og navnlig at få gennemført en adskillelse mellem, hvad man kaldte værdige og uværdige trængende. I første omgang søgte man ad privat vej at løse problemerne ved at oprette alderdoms- og sygekasser samt diverse børneinstitutioner. Der eksisterede således i mange år et asyl i Bagsværd, hvortil sognekassen ydede et mindre kontant bidrag, og man fik ligeledes oprettet en privat alderdomskasse, som dog aldrig blev nogen større succes. En mere varig betydning fik den institution, som kaldtes »De fattiges kasse«, hvis oprindelse går tilbage til 1850erne.

I begyndelsen af dette tiår indtraf en række dyrtidsår, der foranledigede, at rigsdagen vedtog en række midlertidige love om hjælp til trængende, uden at denne understøttelse skulle medføre den almindelige fattighjælps virkninger.[29] 27. nov. 1853 udkom den første af disse midlertidige love, og i de følgende rigsdagssamlinger fulgte flere tilsvarende. Inden for ministerium og centraladministrationen var man meget betænkelig ved denne lovgivning, men beroligede sig med, at det drejede sig om tidsbegrænsede love. I 1855 rejstes fra kirkelig side i landstinget et ønske om at få indrettet

en særlig fattigkasse ved siden af sognekassen, hvoraf der kunne ydes hjælp til personer, der var kommet i en øjeblikkelig trang, og uden at dette ville få fattighjælps virkninger. Resultatet blev ikke helt, som forslagsstillerne havde ønsket, men medførte dog loven af 8.marts 1856 om oprettelse af »de fattiges kasse«, baseret hovedsagelig på frivillige gaver og administreret udenom det almindelige fattigvæsen. De indsamlede midler – i første række fra fattigbøsser – skulle komme de »værdige trængende« til hjælp. En særlig bestyrelse bestående af 3 medlemmer valgt af sogneforstanderskabet skulle administrere kassen. Også i Gladsaxe oprettedes en sådan, og i mange år udså man sognepræsten og to sognerådsmedlemmer til at bestyre den. Der ydedes normalt et bidrag fra sognekassen til »den frie fattigkasse«. Understøttelserne beløb sig i periodens slutning til 4 eller 6 kr. Uddelingen fandt sted een gang i kvartalet, og der var intet i vejen for, at samme person regelmæssigt understøttedes af kassen over en kortere eller længere periode.[30]

Ved en bestemt lejlighed tog sognerådet spendérbukserne på. 16.nov.1888 fejrede Christian IX 25-års jubilæum som konge. I den anledning vedtog sognerådet på sit møde 11.november 1888, at der til »dagens festligholdelse« skulle uddeles 1 eller 2 kr. til samtlige sognets trængende, hvad enten de var hjemmehørende i Gladsaxe eller ikke. Familiens størrelse var bestemmende for, om man fik 1 eller 2 kr. Samtlige kommunens skolebørn skulle samtidig have chokolade og boller, og læreren fik besked om i et foredrag at fortælle børnene om dagens betydning.

Slutning

I mere end en menneskealder havde man inden og uden for rigsdagen diskuteret nødvendigheden af at modernisere de gældende fattiglove fra århundredets begyndelse. I 1869 nedsattes en stor fattigkommission, der bl.a. indhentede et betydningsfuldt materiale om fattigforsørgelsens administration i hele riget.[31] På rigsdagen var det først partiet venstre og senere socialdemokraterne, der pressede på for at få gennemført en ny fattiglov, der bl.a. skulle mildne vilkårene for de såkaldte »værdige trængende«. Adskillige forslag blev stillet, men førte ikke til beslutninger. Alt visnede i provisorieårene, og landstingsflertallet, der domineredes af partiet højre, var ikke indstillet på sociale reformer. Først omkring 1890 indtrådte en lysning, og som indledning til en forligspolitik gennemførtes 9.april 1891 en ny og moderniseret lov om det offentlige fattigvæsen, der bl.a. gjorde

det lettere for en person, der havde modtaget fattighjælp, at genvinde sine borgerlige rettigheder.[32]

Endnu større betydning havde det, at der under samme dato gennemførtes en særlig lov om tildeling af alderdomsunderstøttelse.[33] Man skulle ansøge sognerådet om denne understøttelse, og dette kunne efter eget skøn fastsætte beløbets størrelse. Et stort fremskridt var det imidlertid, at alderdomsunderstøttelsen ikke medførte de indskrænkninger i personens borgerlige rettigheder, som normalt fulgte med at modtage fattighjælp. En ikke uvæsentlig del af de mennesker, der hidtil på grund af alder og svagelighed havde set sig nødsaget til at anmode om fattighjælp, kunne nu se en lykkeligere alderdom i møde.

I sognerådsmødet 22. juni 1891 gennemgik man de nye love, og de modtagne ansøgningsskemaer om alderdomsunderstøttelse blev fordelt mellem medlemmerne. Man vedtog samtidig, at sognerådets medlemmer skulle afholde sig fra at udfylde de nævnte skemaer eller meddele vejledning i så henseende. Beslutningen tyder ikke på særlig velvilje over for de nye bestemmelser. Intet kunne imidlertid hindre borgere i Gladsaxe, som mente at falde ind under loven, i at anmelde sig til sognerådet, og allerede i mødet 16. juli 1891 forelå der 21 ansøgninger, og flere fulgte efter. I et møde i sognerådet 21. aug. 1891 tog man stilling til 33 andragender. Enkelte blev afslået, men de fleste fik bevilget en årlig understøttelse, der varierede mellem 48 og 150 kr.[34] Nogle enkelte meget gamle personer fik dog tilstået en lidt højere understøttelse.

Også under de nye forhold havde sognerådet bevaret sin gamle ret til frit at skønne over en ansøgers behov. Hvor nøjeregnende man kunne være, fremgår med al tydelighed af det forhold, at man i det første sognerådsmøde om fastsættelse af alderdomsunderstøttelse tildelte een ansøger 48 kr. om året og en anden 50 kr. Der skulle endnu hengå adskillige år, inden der ad lovgivningens vej blev fastsat bestemte takster for denne og andre sociale ydelser.

Kildemateriale og henvisninger

Den foranstående redegørelse for det kommunale fattigvæsen i Gladsaxe bygger først og fremmest på det bevarede arkivalske materiale. Dette omfatter såvel fattigkommissionens arkiv som sogneforstanderskabets og sognerådets arkivalier. Dette arkivmateriale blev i oktober 1979 afleveret til det sjællandske landsarkiv og omfatter alt bevaret arkivmateriale indtil 1909, da Gladsaxe-Herlev kommune omdannedes til 2 selvstændige kommuner. Landsarkivet har udarbejdet en detailleret registratur over det

modtagne arkivmateriale, hvoraf en genpart er afleveret til Gladsaxe kommune. Arkivet indeholder først og fremmest en række forhandlingsprotokoller fra 1802-1909. Desværre er der enkelte lakuner i dette materiale. Der er bl.a. ikke bevaret forhandlingsprotokoller mellem 1857 og 1868. Foruden protokollerne findes en stor samling indkomne breve og dokumenter, kaldet journalsager. I teksten henvises til disse med angivelse af årstal og et foranstillet »J«. De bevarede journalsager er normalt inddelt i 3 grupper: Fattigsager, skolesager og alm. sager, men man kan ikke være sikker på, at denne orden i alle tilfælde er opretholdt. Henvisninger til forhandlingsprotokollerne er i teksten markeret med en dato i parentes.

Det grundlæggende værk om det offentlige fattigvæsen i Danmark er fortsat det af nærværende forfatter i 1940 udgivne arbejde: Det offentlige fattigvæsens historiske udvikling i Danmark i det 19. århundrede, i de efterfølgende henvisninger citeret som: Harald Jørgensen. Fattigvæsenet i Gladsaxe er tidligere behandlet af C. L. B. Cramer i Gladsaxe-Bogen I, der udkom i 1949. Se navnlig siderne 51-61 og 97-100. Stolpegården er udførligt omtalt i L. Gotfredsens bog: Gjentofte kommunestyre 1842-1942, der udkom i 1942. Se navnlig s. 211-21. I henvisningerne citeret som: Gotfredsen.

Henvisninger

1. Den originale folketælling, ligesom alle de følgende, opbevares i rigsarkivet. En fotokopi af tællingen fra 1801 kan også benyttes i det sjællandske landsarkiv. Samtlige folketællinger i Gladsaxe sogn fra 1787-1890 findes på mikrofilm i Gladsaxe lokalhistoriske arkiv.
2. J. P. Trap: Beskrivelse af Kongeriget Danmark I, 1858, s. 155-56.
3. J. P. Trap: Danmark. 3. udg. bd. II, 1908, s. 257-59.
4. Harald Jørgensen s. 3 ff.
5. Harald Jørgensen s. 7 ff.
6. Det citerede værk af Bärens s. 27.
7. Harald Jørgensen s. 28 ff.
8. Fremstillingen i dette afsnit hviler først og fremmest på de to bevarede fattigkommissionsprotokoller fra 1802-35 og 1836-45.
9. S. V. Wiberg: Dansk Præstehistorie I, 1870, s. 459.
10. Regnskabet for 1840 er indført i fattigkommissionsprotokollen 1836-45 s. 112-15.
11. Forsørgelsesplanen er optaget i den i note 10 citerede protokol s. 91-94.
12. Fattigkommissionsprotokol 1802-35 s. 313.

13. Den nævnte protokol er kun anvendt indtil fol. 170. De resterende hvide blade er forsynet med en række tegninger, navnlig af heste. Foran tegningerne står: Tegnebog for Edel Møller. 9½ år gammel. 19. aug. 1886. Edel Møller var datter af sognerådsformand Nicolaus Møller (formand 1880-90) fra »Marielyst« i Søborg. Han har haft sognerådsarkivet i forvaring, og da datteren har bedt ham om papir til at tegne på, har han lånt hende den ikke-udskrevne protokol med de mange hvide blade.
14. Se den særlige protokol med titlen: Forsørgelsesplaner 1861-68.
15. Harald Jørgensen s. 236 ff.
16. Om oprettelsen af et fattighus i Gladsaxe by se sogneforstanderskabets forhandlingsprotokol 1853-57 under datoerne 16/6 og 29/12 1853, 9/2, 23/2, 1/5, 8/7 og 14/12 1854 samt 15/9 1857. Jfr. også Københavns amtsråds arkiv, journalsag nr. 33/1854.
17. Skødet til høker Møller er indført i Nordre birks skøde- og panteprotokol 1855-57, fol. 522b-523a. Sammen med skødet er tinglæst domænedirektoratets skrivelser af 11/6 1853 og 28/10 1854 vedr. Gladsaxe gadejord. Den omtalte parcel har matr. nr. 47 af Gladsaxe.
18. Pigen var genstand for sogneforstanderskabets diskussion bl.a. i møder 6/8 1855, 5/2, 28/5, 8/6 samt 21/6 1857. Se også journalsagerne fra 1864.
19. Fremstillingen i dette afsnit hviler først og fremmest på de bevarede forhandlingsprotokoller for sognerådet, af hvilke der for denne periode findes 4 bind, nemlig 1868-75, 1876-82, 1882-88 og 1888-95. Endvidere er der foretaget en supplerende gennemgang af de bevarede journalsager.
20. Harald Jørgensen s. 270 ff.
21. E. Nystrøm: Fra Nordsjællands Øresundskyst, 1938, s. 169, 218 og 220.
22. Gotfredsen s. 215 ff.
23. De følgende oplysninger stammer fra en udførlig beretning, som forstander Sandberg udarbejdede 31/1 1884, og som redegjorde for Stolpegårdens drift 1876-84. Sandberg var selv kommet til Stolpegården i sommeren 1876. Beretningen ligger blandt journalsagerne fra 1884.
24. Der er ikke i kommunens arkiv påtruffet et eksemplar af Stolpegårdens ældste vedtægt, men den nye af 10/3 1887 findes blandt denne årgangs journalsager.
25. Spisereglementet er trykt hos Gotfredsen s. 215.
26. Se note 23.
27. Harald Jørgensen s. 166 ff.
28. De talrige refusionsanmodninger findes blandt journalsagerne.
29. Harald Jørgensen s. 98 ff.
30. Blandt det afleverede arkivmateriale er en lille protokol i kvart, der har fået titlen: Hjælpekassens forhandlingsprotokol. På protokollens titelblad står: De Fattiges Kasses Forhandlinger. Den er taget i brug 30/6 1856.
31. Harald Jørgensen s. 112 ff.
32. Harald Jørgensen s. 181 ff.
33. Harald Jørgensen s. 209 ff.
34. Sognerådet anlagde straks en særlig hovedbog over alderdomsunderstøttelser, der er forsynet med alfabetisk register. I protokollen er for perioden 1891-1907 registreret 170 personer, der har søgt alderdomsunderstøttelse. Hver person har sit folie.

Fig. 14. Grav XI, set fra NV. Se Teksten Side 56.

En Gravhøj i Gladsaxe

med mange Begravelser fra Sten-, Bronze- og Jernalder

Af C. L. Vebæk

I Gladsaxe Kommune findes – som i de fleste andre af Københavns Omegnskommuner – kun forholdsvis faa, bevarede, fredede Oldtidsminder, fortrinsvis i Form af Dysser og Jættestuer fra Stenalderen, og Gravhøje, der baade kan rummme Grave fra Sten-, Bronze- og Jernalder. Det er i Almindelighed ikke muligt at sige noget om en Gravhøjs Alder uden en arkæologisk Undersøgelse, men i de Tilfælde, hvor en saadan har fundet Sted, har det som oftest vist sig, at Højen – for saa vidt angaar Egnen omkring København – hidrører fra Bronzealderen, undertiden dog saadan, at der i Bunden af Højen findes Grave fra Slutningen af Stenalderen.

Naar bortses fra Skovomraader – f. Eks. Dyrehaven – gik det, i Aarene før Fredningsloven kom (1937), haardt ud over vore Oldtidsminder. Paa de dyrkede og efterhaanden ogsaa bymæssigt bebyggede Arealer sløjfedes Høj efter Høj, ofte saa fuldstændigt, at ethvert Spor nu er forsvundet. I Gladsaxe Kommune er det mest Opdyrkningen af Landbrugsjorderne, der blev Gravhøjenes Skæbne. Hvor mange Dysser og Gravhøje her oprindeligt har været, er vanskeligt at sige, men da Gladsaxe Kommune (eller rettere: det daværende Gladsaxe Sogn) i 1899 blev berejst af en Medarbejder ved Nationalmuseet, Arkæologen og Tegneren Kaptajn A. P. Madsen, var der kun bevaret 8 Høje og Dysser, og desuden var der Oplysninger om yderligere en halv Snes sløjfede. Det er dog sikkert, at der tidligere har været adskilligt flere, saaledes som det fremgaar af gammelt Kortmateriale. Endnu i 1938 var der stadig 8 Oldtidsminder bevaret. Det drejer sig om en Langdysse i Harreskoven, tæt ved Stationen Skovbrynet, et fritstaaende Dyssekammer tæt vest for Trafikpladsen syd for Gladsaxe Kirke, to Gravhøje, »Espehøj« og »Kirsebærhøj« i private Haver Ø og NØ for Gladsaxe Kirke, den store fritliggende »Sneglehøj« V for Grønnegaard ved Ring. B. III i Mørkhøj nær Kommuneskellet til Herlev, Gravhøjen »Garhøj«, der ligger i et lille Anlæg ved Holmevej, nær Gladsaxevej, en stærkt ødelagt Høj »Rævehøj« i en privat Have nær »Garhøj«, og endelig en mindre Høj, ogsaa kaldet »Rævehøj«, beliggende paa en Mark umiddelbart NV for Gladsaxe Skole. De to Høje med Navnet »Rævehøj« er nu

borte, medens de seks andre Fortidsminder stadig eksisterer og forhaabentlig kan blive bevaret for Eftertiden som Minder om vore Forfædre.

Siden Gennemførelsen af Fredningsloven af 1937 skal der meget vægtige Grunde til, for at et fredet Fortidsminde kan blive sløjfet. Nu var den nævnte »Rævehøj« nær »Garhøj« dog i saa ringe Bevaringstilstand, at den blev frigivet og undersøgt af Nationalmuseet (ved afd. Overinspektør Dr. Therkel Mathiassen) i 1941, i øvrigt med et ret beskedent arkæologisk Udbytte. Med Hensyn til Gravhøjen ved Gladsaxe Skole, da gik der mange og lange Overvejelser (som jeg ikke her skal komme nærmere ind paa), før Fredningsmyndighederne i 1954 accepterede at frigive Højen, der derefter i 1955 blev udgravet af Nationalmuseet under Ledelse af den, der skriver disse Linier.

Naar en Gravhøj nu engang skulde sløjfes, var det heldigt, at Højen – som i dette Tilfælde – gav saa mange interessante og arkæologisk værdifulde Fund. Selve Højen blev totalt bortgravet, men i Nationalmuseet findes der nu en hel Del Oldsager, fundet i Højen, og der foreligger i vort Arkiv en udførlig Beretning om Undersøgelsen, med et stort Antal Fotografier og Tegninger som Dokumentation. Desuden findes noget Skeletmateriale paa Universitetets antropologiske Laboratorium. Udgravningen af Højen ved Gladsaxe Skole har hidtil ikke været publiceret, men sent er vel bedre end aldrig. I øvrigt kan oplyses, at jeg ved to Lejligheder, med mange Aars Mellemrum, har holdt Lysbilledforedrag om denne Højundersøgelse i Historisk-Topografisk Selskab for Gladsaxe Kommune. – Jeg skal her forsøge – uden at fortabe mig alt for meget i Enkeltheder – at berette om den spændende Udgravning, ledsaget af et Antal Fotografier og enkelte Tegninger.

»Rævehøj« ved Gladsaxe Skole (der er registreret i Nationalmuseets Sognebeskrivelse som Gladsaxe Sb. Nr. 11) var før Undersøgelsen en ved overfladiske Gravninger lettere forstyrret, nogenlunde jævnt kuplet Rundhøj, med en Diameter af 13-14 mtr. og en Højde af ca. 3 mtr. (Fig. 1). Undersøgelsen foregik paa den Maade, at Højfylden blev afgravet i plane Spadestiks Lag, hvorved der efterhaanden blev afdækket større og mindre, tildels yderst komplicerede Stenlægninger, omtrent fra Højens Top og til dens Bund. Højen viste sig at rumme et betydeligt Antal Begravelser, og saavel i Forbindelse med de samlede Anlæg som ved de fleste af de enkelte Grave kunde der iagttages Forhold af betydelig Interesse. Det samlede Antal Begravelser i Højen var ikke mindre end 15 (muligvis endda 16), med mindst 20 gravlagte Personer, og der var Tale om saavel Jordfæstegrave, fra Yngre Stenalder og Ældre Bronzealder, som Brændtbensgrave, der

Fig. 1. Højen før Undersøgelsen, set fra V. Se Signatur paa Omslaget.

– hvor de kunde dateres – maa tilhøre Yngre Bronzealder og Ældre Romersk Jernalder.

I det efterfølgende vil saavel de samlede Anlæg som de enkelte Grave blive nærmere omtalt, nogenlunde i den Rækkefølge, de blev fremdraget, hvilket samtidig giver en omtrentlig kronologisk Rækkefølge, fra de yngste Grave, øverst og yderst i Højen, til de ældste i Bunden og ved Midten af Højen. Gravene er nummereret I-XV, og der henvises for de enkelte Graves Placering til de to Tegninger, Planerne I og II (Fig. 2-3) – det var simpelthen umuligt at indtegne alle Grave paa een Plan.

I den øvre Del af Højen fandtes 5 sekundære Brændtbensgrave (Grav I-V). Grav I – der repræsenterer Højens sidste Gravanlæg – bestod i Resterne af et Lerkar, en Gravurne med lidt brændte Ben. Efter Keramiken kan denne Grav dateres til Ældre Romersk Jernalder, d.v.s. 1.-2. Aarh. e. Kr. F. Gravene II og III indeholdt kun brændte Ben, uden Gravgods, saa en nærmere Datering er ikke mulig, udover at Gravene maa være yngre end Ældre Bronzealder. – Grav IV kan derimod med Sikkerhed dateres til Yngre Bronzealder, idet der mellem de brændte Ben laa en lille Ragekniv af Bronze, og en Tatovérnaal (Syl) af samme Materiale

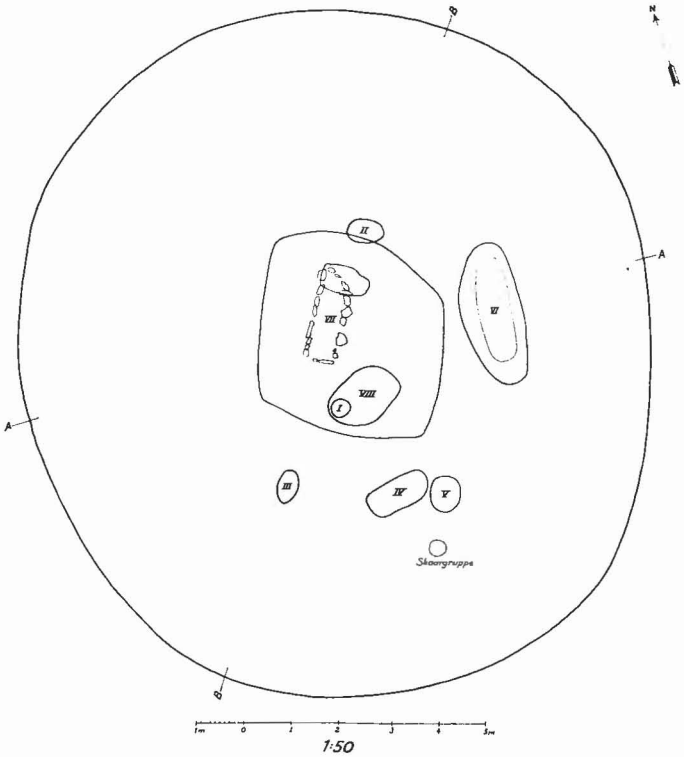

Fig. 2. *Sb. Nr. II, Gladsaxe S, Sokkelund H, Københavns A.*

(Fig. 4, øverst og i Midten). – I Grav V fandtes der sammen med de brændte Ben et Par smaa uornamenterede Lerkarskaar, sikkert fra Yngre Bronzealder. – Tæt ved Gravene IV og V fandtes en lille Gruppe Lerkarskaar fra Yngre Bronzealder; de er paa Plan I betegnet som »Skaargruppe«, men repræsenterer – selv om der ikke blev fundet Spor af brændte eller ubrændte Knogler – sikkert en Begravelse (der i saa Fald bliver Højens 16. Grav).

I Højens Østside afdækkedes en større i S-N orienteret Dynge af Haandsten. Denne Stendynge viste sig at dække over en helt formuldet Egekiste, Højens Grav VI. Kisten synes at have haft en Længde af ca. 2,20 mtr. og en Bredde af 0,65-0,75 mtr. Bortset fra nogle Tænder var der intet bevaret af den Døde, men Graven rummede et smukt, velbevaret, næsten ½ mtr. langt Bronzesværd, der daterer Graven til den Ældre Bronzealder

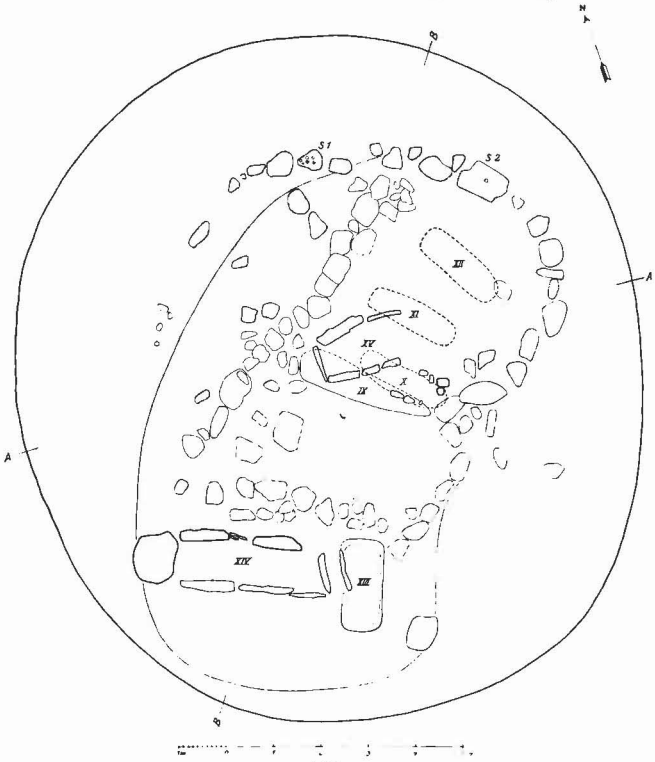

1:50

Plan 2
med Grav IX-XV og Skaalsten 1-2

Fig. 3. *Sb.Nr. 11, Gladsaxe S, Sokkelund H, KøbenhavnsA.*

(Periode 3), og som utvivlsomt angiver, at den Gravlagte har været en Mand, eller i hvert fald af Hankøn (Fig. 5-6).

Ved Højens Midte fandtes en stor, nærmest firsidet, lidt skæv Stendynge, hvis Bund laa ca. 1 mtr. over Højbunden, og hvis øverste plane Overflade laa gennemgaaende ¾-1 mtr. under Højtoppen. Denne Stendynge, der maalte ca. 3¾×4 mtr. og var ca. ¾ mtr. tyk, bestod af større og mindre Kampesten (Fig. 7). Det viste sig, at vi under denne Stendynge havde Højens Centralgrav, den Grav, over hvilken Resten af Højen var opført. Grav VII var – som Grav VI – en stærkt formuldet Egekiste fra Ældre Bronzealder, men noget ældre end Graven med Bronzesværdet. Orienteringen for denne Kiste – der synes at have haft en Længde af knapt 2 mtr. og en Bredde af ca. ½ mtr. – var NØ-SV (Fig. 8).

Over Grav VIIs NØ Ende laa i Stendyngen en stor, ret flad Sten,

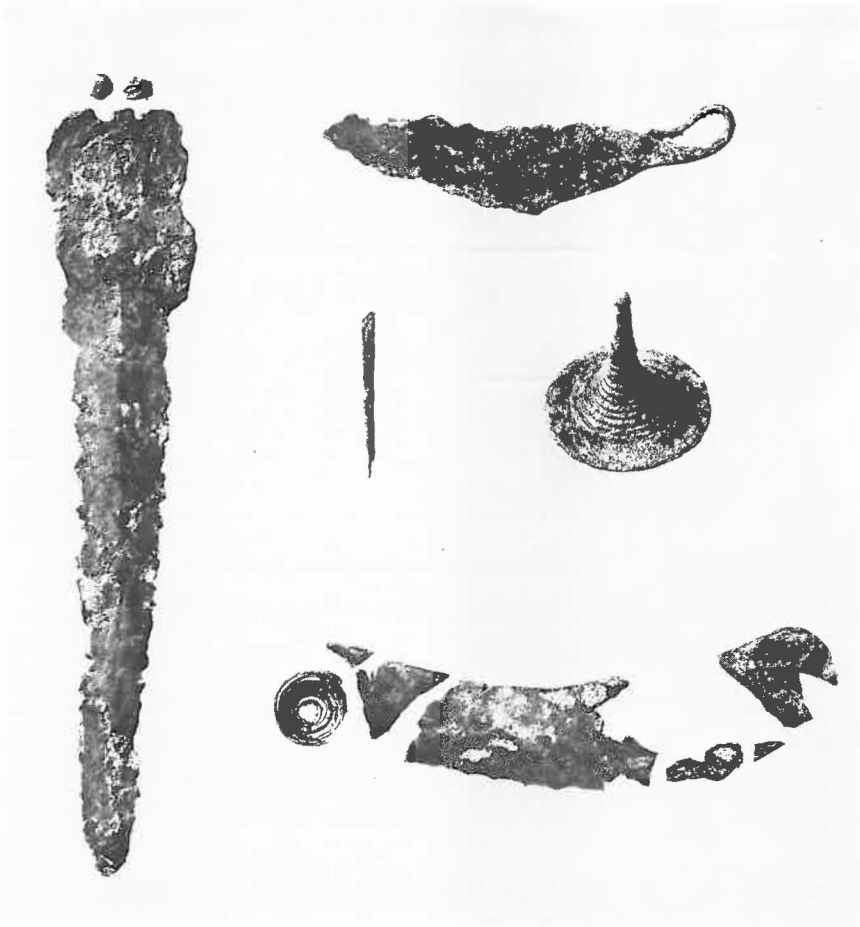

Fig. 4. Bronzegenstande, fundet i forskellige Grave i Højen (se nærmere i Teksten). Ca. 5:6.

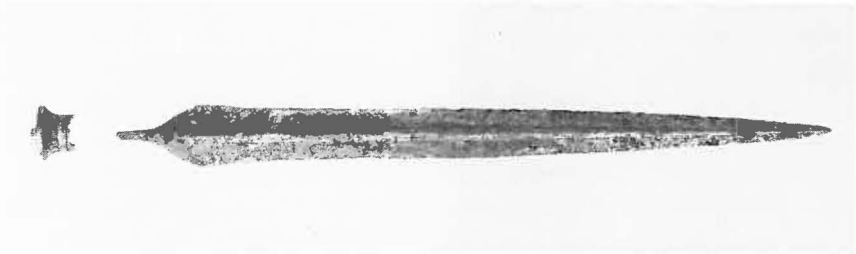

Fig. 6. Bronzesværdet fra Grav VI. Ca. 1:4,9.

Fig. 5. Grav VI, set fra N.

Fig. 7. Højen afdækket for Jord over øvre og nedre Stenlægninger, set fra N.

Fig. 8. Grav VII, set fra SSV.

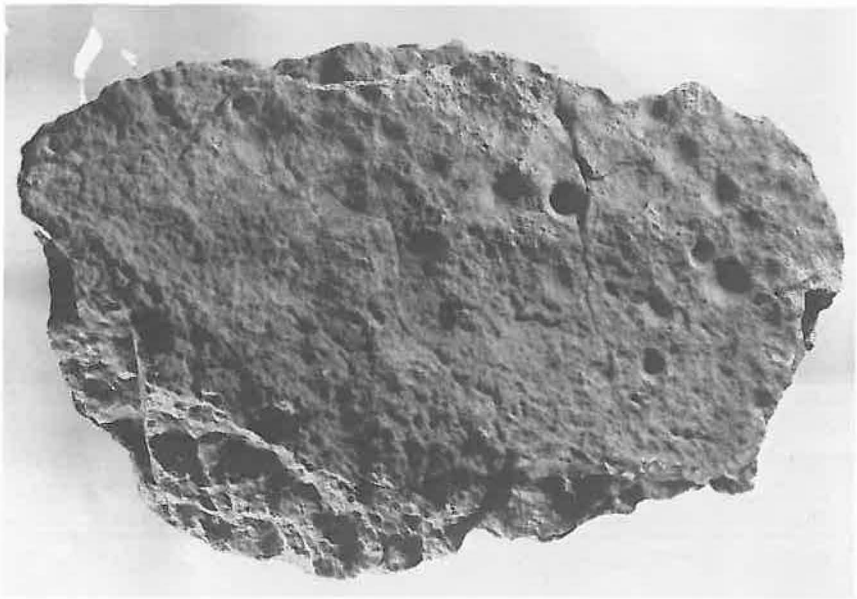

Fig. 9. Den store Dæksten over Grav VII, med Skaaltegn. Ca. 1:9.

ca. 1,0×0,6×0,2 mtr., af rødliggraa Sandsten. Da denne Sten blev løftet op, viste det sig, at der paa dens Underside fandtes ca. 30 større og mindre Skaaltegn (Fig. 9). Stenen var fragmenteret flere Steder langs Kanten paa en saadan Maade, at flere af Skaaltegnene var overbrudt. Stenen maa altsaa tænkes at have haft en anden Funktion, inden den blev anbragt over Egekistegraven. – Nu viste det sig ved den fortsatte Undersøgelse af Højen, at der fremkom flere Stykker af den samme Stenart, forsynet med Skaaltegn – og utvivlsomt hidrørende fra den selv samme Sten som den, der laa over Centralgraven. Der vil senere i denne Artikel blive gjort Rede for de interessante Iagttagelser, der kunde gøres i Forbindelse med denne Skaalsten.

Af den Gravlagte i Grav VII fandtes der kun svage Spor i Form af en Del Tænder og Dele af Underkæben. Knoglerne var ikke brændte, saa der har været Tale om en Jordfæstegrav. Gravgodset var en meget ødelagt Bælteplade af Bronze (der angiver Kønnet: en Kvinde, og Tidsalderen: Ældre Bronzealder). Det bemærkes, at Fragmenter af denne Bælteplade blev fundet under Graven, tilligemed en velbevaret saakaldt Tutulus, ligeledes

Fig. 10. Højen, efter at øvre Stendynge er fjernet, set fra N.

af Bronze (Fig. 4, Midten t.H.). Det er muligt, at disse Forstyrrelser skyldes Dyrs Virksomhed.

Umiddelbart under Grav II fandtes en mærkelig Samling af store Sten, nærmest en Indhegning, i NØ-SV, ca. 8-8½ mtr. lang og 5-5½ mtr. bred. At denne Indhegning maa være lavet med Hensigt, synes ret sikkert at fremgaa af det Forhold, at der inden for Indhegningen blev paatruffet 4 Jordfæstegrave, IX-XII, beliggende på Række ved Siden af hinanden, og alle med samme Orientering og i omtrent samme Niveau. Disse 4 Grave var efter hele deres Karakter formentlig nogenlunde samtidige, og efter Gravgodset i den ene af dem (Grav X) tilhører de Begyndelsen af Ældre Bronzealder (Periode 2). Indhegningen maa saaledes opfattes som en Ramme omkring de 4 Grave (se Plan II, Fig. 3, og Fotografiet Fig. 10).

Grav VIII indeholdt kun brændte Knogler, der efter den antropologiske Bestemmelse repræsenterer en voksen Person. – Grav IX (Fig. 11) var anlagt direkte i Stendyngen, og det var meget vanskeligt med Sikkerhed at fastslaa dens Afgrænsning; det kan dog med Sikkerhed siges, at Længden har været ca. 3 mtr. i NV-SØ og Bredden henimod ½ mtr. Grav IX var bemærkelsesværdig ved at rumme to Gravlagte, der har ligget med Fødder-

Fig. 11. Grav IX, set fra SØ.

Fig. 12. Grav X, set fra NV.

ne mod hinanden, eller rettere med Fødderne lidt ind imellem hinanden. Det var en Jordfæstegrav, og formentlig har de Døde ligget i en Egekiste, der dog var helt formuldet. Der blev i Grav IX fundet en enkelt lille Spaanpil af Flint, men om den kan betragtes som Gravgods, er dog usikkert. Sikkert er det derimod, at Graven maa tilhøre et tidligt Afsnit af Ældre Bronzealder. Denne Type Dobbeltbegravelser er uhyre sjældne, men det kan dog nævnes, at jeg en Del Aar senere udgravede en tilsvarende Grav i en stor Gravhøj ved Karlstrup, nær Køge; men her var det saa heldigt, at Skeletterne var forholdsvis velbevarede, og ydermere kunde dateres med stor Sikkerhed, da der var et rigt Gravgods.

Grav X laa umiddelbart op til Grav IX, og ogsaa her var Omkredsen vanskeligt erkendelig, men der var svage, men sikre Skeletspor, omtrent fra den Dødes Hofte og opefter, og gennem det ret fyldige og karakteristiske Gravgods kan denne Grav sikkert dateres til den Ældre Bronzealders 2. Periode. Den Døde har hvilet i en Egekiste, liggende paa Ryggen, med Hovedet i SØ og Ansigtet vendt mod S. Egekisten har ikke været større end ca. 2×¾ mtr. (Fig. 12). – I Graven fandtes, liggende tæt sammen omtrent ved Bæltestedet, følgende Stykker Gravgods: en stærkt fragmen-

Fig. 13. Flintsager fra Højen (se nærmere i Teksten). Ca. 4:5.

teret Ragekniv af Bronze (Fig. 4, nederst), en kort, bred Pincet af Bronze, en velbevaret lancetformet Ildsten af Flint (Fig. 13, øverst t. H.) samt nogle smaa Ruller tosnoet Traad; det hele har sikkert ligget i en lille Pose af Skind. Endelig fandtes der i Graven en fragmenteret Dolkklinge af Bronze (Fig. 4 t. V.). – Efter Gravgodset kan der ikke være Tvivl om, at den Gravlagte har været en Mand.

Grav XI laa paa Række med IX og X, men lidt dybere. Denne Grav – hvis Omrids var usikre – var dækket af et stort Antal meget store, flade Sten – egentlige Heller – liggende hulter til bulter. Den videre Undersøgelse viste, at disse Heller stammede fra en underliggende Hellekiste, Grav XV, der var blevet ødelagt ved Anlægget af de her beskrevne Grave, og ikke alene havde man fjernet en Del af Hellekistens Sten, men man havde ogsaa direkte overbrudt en af Sidestenene og derefter anbragt den Gravlagte i Grav XI saaledes, at den Døde laa henover den afbrudte Sidesten. Der var her Tale om det tydeligste Skelet i hele Højen, liggende udstrakt paa Ryggen, med Hovedet i SØ. Desværre var Skelettet saa pulveragtigt, at det kun var muligt at optage nogle Tandkroner (Fig. 14). Der var intet Gravgods i Grav XI, hvorfor den Dødes Køn er usikkert, men Dateringen maa være et tidligt Afsnit af Ældre Bronzealder. – Der blev ganske vist 20-25 cmtr. over Skelettets Hovede fundet en lille Flintsegl, men det er dog næppe Gravgods hørende til denne Grav (Fig. 13, nederst).

Den sidste – nordligste – af Gravene inden for »Indhegningen« er Grav XII, der ligeledes var en Grav uden sikre Omrids, men den rummede svage Skeletspor, og desuden et Stykke Gravgods i Form af en lille, fin Pilespids af Flint (Fig. 13, Midten t. H.).

Umiddelbart op til Østenden af den sydvestligste af Højens to Hellekister (Grav XIV,se i det følgende) afdækkedes en Grav, der med Sikkerhed maa være yngre end den nævnte Hellekiste (og antagelig ogsaa yngre end den nordøstlige Hellekiste, medens den samtidig antagelig er ældre end nogen af de foran nævnte Grave). Denne Grav, Grav XIII (Fig. 15) fremtraadte som en i NNØ-SSV orienteret firsidet lang Nedgravning i Undergrundens gule Grus. Vestsiden var delvis indrammet af en større Helle, stillet paa Højkant umiddelbart Øst for Hellekisten Grav XIV. Denne Helle er med en til Vished grænsende Sandsynlighed fjernet fra Hellekisten Grav XIV's NNØ-Side, hvor der netop mangler en saadan Sten. – Paa Bunden af Graven laa et Skelet, med Hovedet i NNØ og Ansigtet vendt mod V. Den Døde laa paa Ryggen, med udstrakte Ben. Skeletsporene var meget svage, og kun nogle Tænder kunde tages op. Der var intet Gravgods.

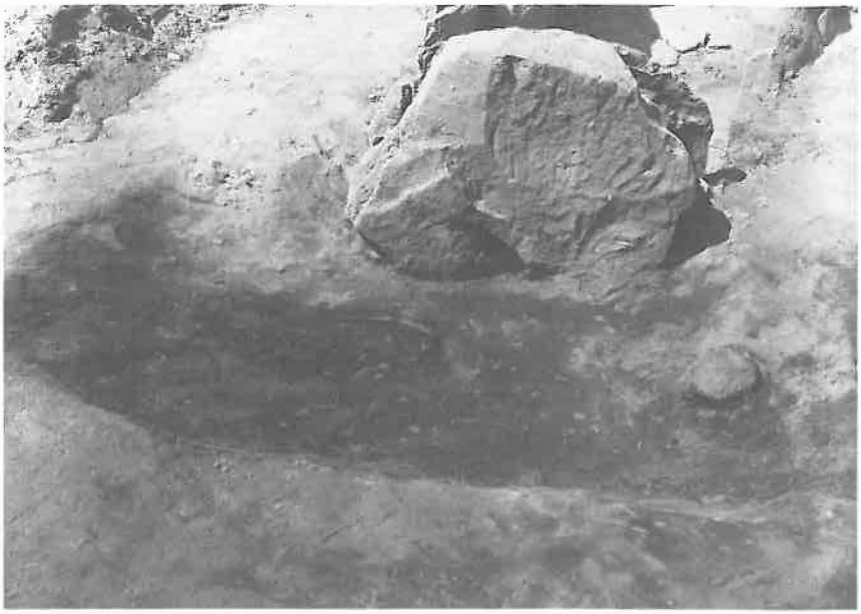

Fig. 15. Grav XIII, set fra ØSØ.

Vi er nu naaet til Bunden af Højen, og her fandtes der to Hellekister, begge formentlig fra Stenalderens Sluttid (Dolktid), og begge mere eller mindre ødelagt af de senere Gravanlæg i Bronzealderen. I den SV-lige Del af Højen laa Hellekisten Grav XIV, og lidt nord for Sluthøjens Midte Grav XV (se Plan II, Fig. 3).

Hellekisten Grav XIV var en rektangulær, aflang Kiste, orienteret i VNV-ØSØ, og lidt nedgravet i Undergrunden (Fig. 16 og 17). Kisten var sat af 3 store, flade Sten i hver Langside, og med 1 Sten for hver Ende; dog bemærkes, at den ene Sten i den ene Langside manglede, men som anført ovenfor, er det utvivlsomt den Sten, der er benyttet til Grav XIII. I øvrigt laa den VNV-lige Endesten udvæltet, og alle Dækstenene var borte, saaledes at Hellekisten bar tydelige Spor af Forstyrrelse. Kistens Maal var ca. 3×0,8-0,9 mtr., maalt indvendigt, og Sidestenene ragede ca. 0,8 mtr. op over Bunden, der var delvis belagt med uregelmæssige, tildels overbrudte Sandstensfliser.

Der var overhovedet ingen Skeletspor i Grav XIV, men paa Gravens Bund fandtes en ret velbevaret lancetformet Flintdolk (Fig. 13, t. V.). I Forbindelse med denne Hellekiste blev der gjort et Par Iagttagelser af betydelig Interesse, begge vedrørende Sten med Skaaltegn. Hvor de to

Fig. 16. Nedre Stenlægning, med Hellekisten Grav XIV afdækket, set fra SV.

Fig. 17. Hellekisten, Grav XIV, med Flintdolk, set fra ØSØ.

bevarede Sidesten i den NNØ-lige Langside stødte sammen, laa der oven paa disse, som en Indskudssten under de fjernede Overliggersten, en lille Helle af rødgraa Sandsten, med 12-13 Skaaltegn paa (Stenen ses paa Fig. 17). Paa en af Bundfliserne blev der – da Fliserne blev taget op – konstateret 5 Skaaltegn; denne sidste Sten er – som de øvrige Sten med Skaaltegn, der er omtalt her – af rødgraa Sandsten, og alle Fragmenter af en større Sten. Der er – som nævnt – meget stor Sandsynlighed for, at de er Brudstykker af een og samme Sten, og yderligere maa det være saa godt som sikkert, at denne Sten er identisk med den store Sten, der blev fundet over Grav VII, og som er beskrevet foran. Endnu en fjerde lille Sten, med to overbrudte Skaaltegn, blev fundet løst i Højfylden, og den er med Sikkerhed et Brudstykke af den store Sten, da den passer nøjagtigt ind i en Brudflade paa denne Sten. – Formentlig har man i Stenalderens Slutningstid forsynet den store Sten med Skaaltegn, og denne Sten er allerede da blevet delvis slaaet i Stykker, uvist hvorfor, og Brudstykkerne er blevet brugt til Bygning af Hellekisten Grav XIV; den store Sten har antagelig været en af Overliggerne til Hellekisten. Senere, i Ældre Bronzealder, har man da tildels ødelagt Hellekisten og bl.a. benyttet den store Sten til Overligger over Egekistegraven Grav VII. – Antagelig har Grav XIV været omgivet af en lille Høj, af Jord og Sten; hvorvidt denne Høj ogsaa har dækket den anden Hellekiste, er usikkert; muligvis har begge Hellekister haft hver sin Høj, der saa i Ældre Bronzealder er »smeltet sammen« til een Høj.

Højens anden Hellekiste, Grav XV (Fig. 18), laa lidt NØ for Højcentrum. Denne Hellekiste var endnu mere forstyrret end Grav XIV, men dens oprindelige Form og Størrelse var dog klar. Grav XV var orienteret i omtrent ret Ø-V, og har været forsænket knapt ½ mtr. i Undergrunden. Kisten har været sat af 4 Heller i Sydsiden, 3 i Nordsiden og 1 for hver Ende. Af disse Sten manglede den østlige Endesten og de to yderste Sidesten – een i hver Side – mod Ø, men der var tydelige Mærker i Undergrunden af de tre bortfjernede Sten. Endvidere manglede den øverste Halvdel af den midterste Sten i Nordsiden, men den manglende Del af Stenen fandtes i Stendyngen over Grav XI (se Rekonstruktionen, Fig. 19), og i hvert Fald en Del af de store Sten over denne Grav maa stamme fra Hellekisten Grav XV. Overliggerne var fjernet, bortset fra den vestligste, en meget stor, kraftig Sten. Kistens Maal var ca. 3,3×0,5-0,9 mtr., og Stenenes Højde over Bunden var 0,5-0,6 mtr.

Paa Hellekistens Bund fandtes Skeletrester af i hvert Fald 5 Individer, men Bevaringstilstanden var daarlig, saa bortset fra nogle Tænder kunde

Fig. 18. Hellekisten Grav XV, med Skeletter, set fra Ø.

Fig. 19. Hellekisten Grav XV, med NØ-lige Sidesten rekonstrueret, set fra SØ.

kun meget lidt tages op. Af de 5 Skeletter var eet af et 8-10 Aars Barn, Resten af Voksne. Der blev overhovedet intet Gravgods fundet i Grav XV. Dette kan skyldes, at eventuelt Gravgods er fjernet ved den Ødelæggelse, der har fundet Sted af Graven – men det behøver naturligvis ikke at være Tilfældet; maaske har de Døde overhovedet ikke faaet Gravgods med i Graven, selv om det sædvanligvis var Skik ved Hellekistebegravelser.

Hvis vi nu til Slut skal sammenfatte Resultaterne af Udgravningen af »Rævehøj« ved Gladsaxe Skole, ja da falder det mest naturligt ligesom at fortælle om Højens Opbygning i omvendt Orden, altsaa fra de første, ældre Grave og til de yngste.

Formentlig i Slutningen af Stenalderen – Dolktid – er paa Stedet opført først een Hellekiste, og derefter, tæt ved den første, endnu en Hellekiste. Hvilken af de to Hellekister, der er ældst, er vanskelig at bedømme. Hver af Hellekisterne har sikkert været dækket af en lav Høj, der formentlig ved Anlægget af den anden Hellekiste er ligesom vokset sammen til een Høj.

I Begyndelsen af Bronzealderen er der sket en væsentlig Udvidelse af

Fig. 20. Ved Afslutningen af Udgravningen af »Rævehøj«. Tilbage staar de to Hellekister, set fra N.

Højen, der i hvert Fald nu er blevet en Enhed, ved Tilførsel af talrige større og mindre Sten og nogen Jord, hvorved Højen er blevet større, baade i Bredden og Højden. Denne Udvidelse af Højen er sket i Forbindelse med Anlægget af en Række Grave, ialt 5 (Grav IX-XIII), hvoraf de 4 (IX-XII) synes at udgøre en Gruppe for sig. Disse Grave har alle samme Karakter, Egekistegrave, dækket af Stendynger. Den samlede Gruppe synes at være omgivet af en nærmest firsidet Indhegning af store Kampesten. Disse Grave er antagelig nogenlunde samtidige, men kun een af dem, Grav X, kan med Sikkerhed dateres (Ældre Bronzealders Periode 2). Der er et klart Brud mellem de to Hellekister og de nævnte 5 Grave (og de følgende Grave), idet begge Hellekisterne er blevet mere eller mindre ødelagt ved Anlægget af i hvert Fald Gravene XI og XIII; i Forbindelse med begge disse Grave er anvendt Sten fra de to Hellekister. Ydermere er der overvejende Sandsynlighed for, at en stor Sten med skaalformede Fordybninger, anbragt over Grav VII, hidrører fra Grav XIV.

Øverst i den store Stendynge, der har dækket over Hellekisterne, og som har omgivet de lige omtalte Grave, er derefter blevet anbragt en

Brændtbensgrav, Grav VIII, der desværre ikke direkte kan dateres, men som maa være yngre end de nævnte Grave og samtidig ældre end nogen af de følgende.

Noget senere i Ældre Bronzealder, endnu i Periode 2, har Højen derefter antagelig faaet sit endelige Omfang, idet der ved Midten af Højen, oven over den nedre Stendynge, er blevet placeret Egekisten, Grav VII. Over denne Grav – der maa betragtes som Højens Centralgrav – er derefter Resten af Højen opbygget. Senere er Højen ikke udvidet, men i Bronzealderens Periode 3 er, som sekundær Grav, placeret en Egekiste, Grav VI, i Højens Østside, omgivet af en Pakning af Haandsten.

I Yngre Bronzealder og Ældre Jernalder er endelig foretaget en Række sekundære Gravsætninger, i Form af Brændtbensgrave, i et Par Tilfælde formentlig med en Urne som Gemme for de brændte Ben. Kun to af disse Grave lader sig datere med Sikkerhed, nemlig Grav IV (Yngre Bronzealder) og Grav I (Ældre Romersk Jernalder).

Historien om Udgravningen af Gravhøjen »Rævehøj« ved Gladsaxe Skole er nu fortalt. Set ud fra et arkæologisk Synspunkt maa Højundersøgelsen siges at have givet et særdeles rigt og værdifuldt Resultat. Men selv om man som Arkæolog gerne en anden Gang vilde udgrave en saadan Høj, saa haaber jeg faktisk ikke, at dette kommer til at ske i Gladsaxe. Som nævnt i Indledningen maa vi saa vidt gørligt søge de endnu eksisterende Fortidsminder i Kommunen bevaret for Eftertiden.

PERSONALIA

Jørgensen, Harald, fhv. landsarkivar, dr.phil., K.p.p., f. 3/1 1907 i Aalborg. Student (Viborg) 1925, cand.mag. 1930, dr.phil. (Århus) 1944, studieophold i Genève 1928, i Paris og Genève 1932, univ. guldmed. 1932: assistent ved Institutet for Historie og Samfundsøkonomi 1927-36, arkivar II ved Rigsarkivet 1934, arkivar I 1950, overarkivar og leder af rigsarkivets sekretariat 1956, landsarkivar for Sjælland m.v. 1962-77. Udsendt af den parlamentariske kommission og af rigsarkivet for at undersøge Auswärtiges Amts Archiv, Berlin i 1947 og 1948 og London 1953; lærer ved Danmarks biblioteksskole fra 1940, ved hærens officersskole 1943-68 og ved journalistkursus ved Århus universitet 1946-53. Redaktør af Nordisk Tidskrift (udg. af Den Letterstedtske Forening) fra 1941, af Nordisk Arkivnyt fra 1956, af Meddelelser om rigsarkivet og landsarkiverne 1921-60 (1958-61), af Nordisk Arkivkundskab fra 1972; medarbejder ved Dansk Biografisk Leksikon, 2. og 3. udg. og Trap Danmark, 5. udg. (medredaktør 1959-60);grupperedaktør (historie) og medarbejder ved Raunkjærs Leksikon; korrespondent til det internat. tidsskrift Archivum og medl. af dets redaktionsudvalg 1964-76.

Litterære arbejder: Aktstykker til den danske Stænderforfatnings Forhistorie 1830-31 (1936); Den civile Centraladministration 1914-35 (1936); De store Revolutioners Tidsalder

(Gyldendals nye Verdenshistorie, 1937); A.D.Jørgensens Breve (1939); Studier over det offentlige Fattigvæsens historiske Udvikling i Danmark (1940); Det Classenske Fideicommis gennem 150 Aar (s. m. F.Skrubbeltrang, 1942); Trykkefrihedsspørgsmaalet i Danmark 1799-1848 (disp., 1944); redaktør af København fra Boplads til Storby (1948);C.N.David I-II (1950); udgiver af den parlamentariske kommissions beretning XII, tyske dokumenter vedr. 9.april 1940 (1951); Det moderne Finland (1952); Rigsarkivets Embedsetat 1889-1953 (1954); Det moderne Norge (1955); Statsrådets forhandlinger 1848-1912 bd. I-XII (1954-76); Tidsskriftspressen i Danmark indtil 1848 (1961); To ungdomsvenner, H.P.Hanssen, H.V.Clausen, En brevveksling (1962); Tre venstremænd, Frede Bojsen, Klaus Berntsen og Niels Neergaard. En brevveksling (1962); Landsarkivet for Sjælland m.m. og hjælpemidlerne til dets benyttelse (2.udg. 1977); Nordiske arkiver (1968); J.P.Traps erindringsværk I-III (1966-67); Genforeningens statspolitiske baggrund (1970); Da censuren blev opgivet (1971); Fra lemmestiftelse til moderne plejehjem (1969); Omsorgen for børn og unge i København gennem 250 år (1970); Fra arbejdsanstalt til forsorgshjem (1972); Vanføreforsorgen i Danmark gennem 100 år (1972); samt »I Rigsarkivets tjeneste« (1977); afhandlinger og kronikker i tidsskrifter og aviser m.m.

Adresse: Platanvej 6, 1810 København V.

Vebæk, C.Leif, museumsinspektør, f. 2.juli 1913 i Horsens. Student fra Horsens Statsskole 1933. Cand.mag. 1939 i historie med arkæologi som speciale og engelsk som bifag. Medarbejder ved Nationalmuseet siden 1935, fra 1946 som museumsinspektør ved 1.afd. Litterære arbejder: Artikler i Årbøger for »Nordisk Oldkyndighed og Historie«, i »Acta Archaeologica«, i »Nationalmuseets Arbejdsmark« og i bogen om Danefæ. Desuden i »Meddelelser om Grønland«, tidsskriftet »Grønland« m.m.

Adresse: Daltoftevej 35, 2860 Søborg.

SELSKABETS PUBLIKATIONER

Gladsaxebogen 1. Af *C.L.B.Cramer.* 2.oplag 1979.
Gladsaxebogen 2. Af *Mogens Lebech.* 1.oplag 1971.
Medlemspris for hver publikation:
Hft. kr.46,00, ib. kr.57,50. Gladsaxebogen 2 fås kun hæftet.
Andre:
Hft. kr.62,10, ib. kr.74,75. Gladsaxebogen 2 fås kun hæftet

Årsskrift 1968:	Kr.11,50	1974: Kr.18,00
1969:	Kr.11,50	1975: Kr.21,00
1970:	Kr.11,50	1976: Kr.29,00 (for medlemmer kr.22,00)
1971:	Kr.11,50	1977: Kr.32,00 (for medlemmer kr.24,00)
1972:	Kr.14,00	1978: Kr.36,00 (for medlemmer kr.27,00)
1973:	Kr.18,00	1979: Kr.48,00 (for medlemmer kr.36,00)

Kontingent og betaling for publikationer sendes til: Historisk-topografisk Selskab for Gladsaxe Kommune, postgiro 6483437, kassereren C.C.Nielsen, Til Jernbanen 20, 2880 Bagsværd.

Selskabet er medlem af Sammenslutningen af Lokalhistoriske Foreninger.